

25 GODINA NAKON DAYTONA

PUT ZA DEMOKRATSKU I PROSPERITETNU
BOSNU I HERCEGOVINU

SARAJEVO, JANUAR 2021

**25 GODINA
NAKON DAYTONA –
PUT ZA DEMOKRATSU I
PROSPERTITETNU BOSNU
I HERCEGOVINU**

**25 GODINA NAKON DAYTONA –
PUT ZA DEMOKRATSku I PROSPERITETNU
BOSNU I HERCEGOVINU**

izdavač:
**Fondacija Heinrich Böll – Bosna i Hercegovina,
Sjeverna Makedonija i Albanija**

urednica: **Marion Kraske**
izvršni urednik: **Srđan Dvornik**

prevod s njemačkoga: **Blažena Radaš, Đurđa Knežević**

prevod s engleskoga: **Srđan Dvornik**

prevod na engleski: **Hana Dvornik**

lektura originala na engleskom: **Hana Dvornik**

redakcija, lektura i korektura: **Srđan Dvornik**

layout: **Triptih d.o.o.** Sarajevo

štampa: **Amos graf**, Sarajevo

tiraž: **500**

Sarajevo, 2021

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

341.382:321.7(497.6)
321.7:341.382(497.6)

DVADESET pet

25 godina nakon Dayton : put za demokratsku i prospertitetnu Bosnu i Hercegovinu /
[urednica Marion Kraske ; prevod s njemačkoga Blažena Radaš, Đurđa Knežević ; prevod s engleskoga
Srđan Dvornik] ; prevod na engleski Hana Dvornik]. - Sarajevo : Fondacija Heinrich Böll, 2021. - 63 str. :
ilustr. ; 24 cm

Nasl. str. prištampanoga prijevoda: 25 Years after Dayton. - Oba teksta štampana u međusobno obrnutim
smjerovima. - Bibliografija uz pojedine radeve ; bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-577-25-3

COBISS.BH-ID 42520838

Objavljeni članci izražavaju poglede i stavove svojih autorica i autora, koji se ne moraju
podudarati s pogledima i stavovima izdavača.

Članci u ovoj publikaciji dostupni su za dijeljenje pod uslovima: CC BY-NC-ND 3.0

SADRŽAJ

Uvesti novu eru za građane/ke, s vlasti maknuti etnokartele	5
Marion Kraske	
Moć faktičkoga: Zašto Dayton nema veze sa pravdom	15
Christian Schwarz-Schilling	
Bosna i Hercegovina: Kako izaći iz daytonskog labirinta?	19
Jens Woelk	
Dok se ne provede moja presuda, u Predsjedništvu BiH sjediće Kerber – troglavi pas iz grčkog mita	30
Slađan Tomić, intervju s Azrom Zornić	
“Država temeljena na principu civilnog društva je po svojoj prirodi miroljubiva i humana”	35
Ellen Ueberschär	
Bosna i Hercegovina u raljama zloslutnih saveza - 25 godina poslije Dejtonskog sporazuma	40
Husnija Kamberović	
Kome, ustvari, pripada Ustav BiH?	48
Željka Umičević	
Apel	55
Inicijativa Građanke za ustavne promjene	
25 godina Dayton: naš najsnažniji partner mora biti demokratsko civilno društvo	58
Manuel Sarrazin	

izlazna strategija

UVESTITI NOVU ERU ZA GRAĐANE/KE, S VLASTI MAKNUTI ETNOKARTELE

Marion Kraske*

Pucanj koji je sredinom novembra 2020 u Mostaru ispred njegove zgrade ubio Marka Radića imao je za cilj njegovo smaknuće. Nakon dvanaest godina zatvora, taj bosanski Hrvat je tek 2019. izašao na slobodu, pošto je prethodno bio osuđen zbog zločina protiv čovječnosti, ubojstava i silovanja u logoru Vojno, kraj Mostara. Zločini su se dogodili tokom rata u Bosni (1992.-95.) kad su Hrvati iz Hercegovine vodili rat protiv svega nehrvatskoga.

"Human Rights" by Andres Musta
CC-BY-NC-ND 2.0

* direktorica ureda Heinrich Boll Stiftung u Sarajevu za Bosnu i Hercegovinu, Sjevernu Makedoniju i Albaniju

Uza sve pozivanje na budućnost Bosne u EU, tri etno-klana su za to slabo zainteresirana; oni politički sistem koriste u najvećoj mjeri za vlastito bogaćenje i iskorištavanje resursa. Prisvajanje državnih institucija od strane nacionalističkih stranaka je gotovo potpuno, korupcija je endemska – zemlja je stoga na putu prema integraciji u EU najzaostalija u regiji.

Nakon ubojstva Radića, sredinom novembra, na službi u počast pokojniku, osuđenom zločincu sjeli su zajedno: u prvom redu žene, iza njih političari nacionalističkog hrvatskog HDZa Bosne i Hercegovine, stranke koja je upravo na izborima u Mostaru obećavala “grad s europskim standardima”. Stranka je to koja se, s Dragom Čovićem na čelu, posljednjih godina razvila u jednu od najefikasnijih i najmoćnijih kočnica reformi u Bosni.

Nekoliko tjedana prije odvijao se na drugom mjestu jedan drugi pokop. Ovog puta, bilo je to u dijelu zemlje pod dominacijom Srba, u Republici Srpskoj, a pokopan je osuđeni ratni zločinac Momčilo Krajišnik, koji je umro od posljedica korone. Srpski predstavnik u bosanskom državnom predsjedništvu, Milorad Dodik, koji je slavljenje srpskih ratnih zločinaca učinio svojim hobijem, zatražio je da se za mrtvog ratnog zločinca održi službenu minutu šutnje, objašnjavajući da je Krajišnik, na kraju krajeva, bio osnivač Republike Srpske.

25 godina nakon Daytonskog mirovnog sporazuma, Hrvati i Srbi sasvim otvoreno slave one koji su nekoć u ratu u Bosni slali u smrt, koji su ubijali i silovali. Mirovni ugovor, sklopljen 21. novembra 1995. u američkoj saveznoj državi Ohio, javno orkestriran s internacionalnim političkim uglednicima, u najmanju ruku je omogućio okončanje ratovanja, dok su ideologije iza toga i dalje žive i snažno djeluju. Između ostalih, i zahvaljujući visoko rangiranim državnim funkcionarima.

Kako bi se shvatilo zbog čega se u Bosni vodio rat, treba se vratiti u 1991. godinu: sastali su se tada u Karađorđevu predsjednici jugoslavenskih federalnih jedinica, Franjo Tuđman iz Hrvatske i Slobodan Milošević iz Srbije, i tamo se dogovorili o podjeli Bosne.

Proglašenje Republike Srpske bilo je znak za početak politike uništenja svega nesrpskoga, koja je kulminirala genocidom u Srebrenici, u julu 1995. Više od 8000 mladića i muškaraca muslimana pobijeno je tamo gdje UN-ove jedinice ljudima u zoni zaštite nisu omogućile upravo to: zaštitu. Brutalnu egzekuciju proveo je srpski general Ratko Mladić.

U Hercegovini su provedene slične nehumane aktivnosti: ovdje su Hrvati proglašili paradržavu Herceg-Bosnu i započeli “čišćenje” Hercegovine, pri čemu se Bošnjaci i Srbi nisu uklapali u sliku etnički čistih teritorijalnih jedinica. Šestorica najodgovornijih za ovaj zločinački poduhvat osuđeni su na Tribunalu za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji (ICTY) u Haagu, na sveukupno 111 godina zatvora.

U međuvremenu, presude izrečene od strane međunarodnog suda jedva da su iole iscjeljujuće djelovale na daljnji razvoj. Naprotiv, danas obje strane inateći se uzdižu svoje navodne heroje i njihove zločine. U zapadnom Mostaru, dijelu grada kojim dominiraju Hrvati, kao i prije vijore se zastave paradržave Herceg-Bosne. Krajem novembra, u jednom saslušanju Vijeća sigurnosti UN, Dragan Čović je prevario tu instituciju, naime u pozadinu pred kojom je govorio stavio je zastave paradržave Herceg-Bosne, u čije su ime između ostalog počinjeni zločini protiv čovječnosti.

Hrvatska i Srbija dovode mirovni ugovor u opasnost

Interesantno je da u Bruxellesu jedva poklanjaju pažnju tome što baš Hrvatska, najmlađa članica EU, nije odustala od podrške ratnoj agendi 90-tih godina u susjednoj Bosni i Hercegovini. Hrvatski premijer Andrej Plenković i novoizabrani predsjednik RH Zoran Milanović stalno se miješaju u unutrašnje poslove Bosne i Hercegovine. Umjesto da se bavi procesuiranjem zločinaca, Zagreb ciljano potpaljuje tenzije u susjednoj zemlji.

S beogradske strane, Aleksandar Vučić podržava svoj srpski “mostobran” u Banja Luci. Radi se o jednom malignom savezu susjeda sa sumnjivom agendom, koji hrvatski i srpski ekstremisti u Bosni, prije svega Dragan Čović i Milorad Dodik, koriste za unutrašnjopolitičku opstrukciju Bosne i Hercegovine.

San o uspostavi etnički čistih područja i osiguravanje prostora kontrole u Bosni, jedna Velika Srbija i Velika Hrvatska, ratni su ciljevi iz devedesetih godina, koje obje strane i dalje nastoje ostvariti, s tim da Hrvatska svoju agendu uljepšava “federalizacijom”, odnosno uvođenjem “trećeg entiteta”, dok Dodik potpuno otvoreno propagira ujedinjenje Republike Srpske sa Srbijom.

Bivši visoki predstavnik, Nijemac Christian Schwarz-Schilling oštro je kritizirao postupanje i odnos Hrvatske i Srbije prema Bosni kao prema koloniji, oštro upozoravajući da time dovode u opasnost mirovni ugovor.

U stvari se akteri posljednjih godina stalno dalje radikaliziraju, tako da je unutrašnje rastakanje Bosne u punom zamahu. Hrvati i Srbi koriste slabosti Ustava usvojenog Daytonskim sporazumom kako bi retorikom mržnje i politikom blokade trajno oslabili bosanske institucije i time potkopali funkcionalnost zajedničke države.

Tim postupkom i na taj način Daytonski će sporazum biti zloupotrebljen kako bi se cementirala tri postojeća etno-centra; u tom je kontekstu uključena i bošnjačka Stranka demokratske akcije (SDA), bivšeg utemeljitelja države Alije Izetbegovića. Stoga proces izgradnje države ostaje godinama izvan zacrtanog puta.

Uza sve pozivanje na budućnost Bosne u EU, tri etno-klana su za to slabo zainteresirana; oni politički sistem koriste u najvećoj mjeri za vlastito bogaćenje i iskorištavanje resursa. Prisvajanje državnih institucija od strane nacionalističkih stranaka je gotovo potpuno, korupcija je endemska – zemlja je stoga na putu prema integraciji u EU najzaostalija u regiji.

Uzalud se traži kreativne implementacije za hitno rješavanje ekonomskih i ekoloških problema; prema jednoj studiji Svjetske banke, Bosni i Hercegovini bi sada trebalo sto godina da po životnom standardu sustigne ostatak Evrope.

historijski mirovni ugovor sa kolateralnom štetom

Pa ipak, historijskom sklapanju Daytonskog sporazuma danas treba priznati vrijednost jer je ostvario svoj prvenstveni cilj, a taj je bio: nakon tri godine ratovanja zaustaviti strašne zločine nad stanovništvom. Međunarodna zajednica je konačno, mada prilično kasno, nakon vlastitog propusta, osobito u kontekstu genocida u Srebrenici, shvatila da mora djelovati.

Bilo je to istinsko postignuće da su se, nakon tjednima dugih pregovora tokom novembra 1995., za jednim stolom okupile zaraćene strane, da se rukuju i napokon potpišu mirovni sporazum.

Međutim, cijena postignutog mira bila je visoka: priznanje etničkog čišćenja u Republici Srpskoj, koja je postala zaseban entitet, te prihvatanje nepravde i nejednakosti na temelju sumnjivih principa. Stvorena je troglava etnokracija, uz istovremeno ukidanje individualnih i građanskih prava; s tim kolateralnim štetama Bosna se bori do danas.

Daytonski Ustav stavlja u centar jedno iskrivljeno, etnizirano shvaćanje, koje posebnu ulogu u državi dodjeljuje trima konstitutivnim narodima, Bošnjacima, Hrvatima i Srbima. Stanovništvo kao zbir građana/ki, *citoyena*, de facto je razvlašteno, čovjek kao individuum je degradiran – on postoji samo kao instrument etničkih kartela moći.

Da sistematska diskriminacija koju je stvorio Daytonski ustav nije kompatibilna s evropskim i internacionalnim pravnim normama već je u više slučajeva potvrđio i Evropski sud za ljudska prava u Strasbourg. U slučaju Sejdić/Finci, jedan Rom i jedan Židov podnijeli su tužbu jer im je onemogućeno da se kandidiraju za mjesto člana Predsjedništva. Azra Zornić nije se dala odrediti etničkim kategorijama, a nije se mogla kandidirati naprsto kao

Vrijeme je da se, 25 godina nakon rata, okonča hladni rat unutar i protiv Bosne i Hercegovine, koji još uvijek traje. K tome, krajnji je čas uključiti konačno i žene i njihove ideje o mirnoj budućnosti. U svijetu je sve više studija koje pokazuju da žene u mirovnim procesima postižu održivije rezultate – taj formativni element do sada je potpuno nedostajao u Bosni. Mora doći kraj politici koja izdaje upravo one snage koje su posvećene mirovnoj Evropi. Treba navijestiti eru građana/gradanki, onih koji djeluju kao civilni akteri/ke i koji se u Bosni zalažu za ljudska prava i temeljne ljudske slobode, usprkos svim otporima i prijetnjama. Njima je konačno potrebna beskompromisna pomoć čitave međunarodne zajednice, od Berlina, preko Bruxellesa, do Washingtona.

građanka BiH. Nadalje, Ilijaz Pilav (Bošnjak), Samir Šlaku (Albanac) i Svetozar Pudarić (Srbin), sva trojica u etničkoj manjini u svom mjestu stanovanja, pa se, po daytonskoj logici, zbog svojeg etničkog porijekla ne mogu kandidirati za mjesto u Predsjedništvu.

Svi ovi slučajevi potvrđuju da je Daytonskim sporazumom uspostavljen jedan divlji labirint diskriminacije i ucjena. Ta nepravda prema pojedinkama i pojedincima koji ili nisu članovi neke od dominantnih etnija, ili se ne žele svrstati u konstitutivne narode, izjeda sistem iznutra.

Kao posljedica, političke debate u bosanskoj političkoj svakodnevici su rijetko rasprave o činjenicama; one su, gotovo isključivo, zamijenjene prividnim raspravama kroz etničku prizmu. Dodjela javnih funkcija odvija se pritom gotovo isključivo prema etničkoj pripadnosti, a ne prema kompetenciji – tako ispada da u stvari na najvišim položajima sjede osobe samo zato što su članovi neke od nacionalističkih stranaka ili pripadnici porodica iz jednog od odlučujućih klanova. Nedostatak istinske stručnosti tih miljenika vlasti dovodi do sistemskog nepotizma i lošeg upravljanja. Posebno zabrinjava stanje u pravosuđu, u kojem isto tako jedva nalazimo nezavisnog suca, pri čemu također vladaju politički podobni; OEES je konstatirao da u ovoj osjetljivoj sferi postoji “kriza etike”.

Sve u svemu, Daytonski sporazum, čiji je Aneks 4 osnova Ustava Bosne i Hercegovine, prije ima “karakter nekog projekta, nego jasnog vodstva”, zaključak je autora knjige o osnovnim zasadama Ustava Bosne i Hercegovine.

Upravo tu odsutnost vodstva nacionalističke snage već desetljećima koriste kako bi još čvršće osigurale uspostavljene etnokracije, kako bi se održale na vlasti i onemogućile bilo kakve reforme.

nazadovanje u razvoju demokracije

Nacionalistički funkcionari otvoreno se protive individualnim pravima. U Bruxellesu, sestrinska zagrebačka stranka HDZ ciljano širi narativ o navodnoj političkoj diskriminiranosti Hrvata u Bosni; da, međutim, realnost izgleda drugačije, da su u stvari takozvani Ostali (Židovi, Romi, građani/ke) diskriminirani od strane etno-blokova, o tome se ne govori.

I tako etnokrati vladaju u najvećoj mjeri, bez korektiva – a to je činjenica za koju je dobrom dijelom su-odgovorna međunarodna zajednica, prije svih EU.

Godine 2006. Visokom predstavniku UN za Bosnu i Hercegovinu su de facto oduzeta ovlaštenja tako što je pod okriljem EU dan prioritet jednom sumnjivom pristupu nazvanom “ownership”. I dok se do tada postizalo važne uspjehe na putu normalizacije u unutrašnjim odnosima i smanjivanja utjecaja nacionalizma u politici (zajednička vojska / registarske tablice / himna), razvoj nakon toga je evidentno nazadovao; ponekad su reforme čak i poništene.

Republika Srpska te Milorad Dodik, kao predstavnik RS u Predsjedništvu, uz podršku iz Moskve i Beograda, otvoreno promovira kraj bosanske državnosti i secesiju iz državnog saveza. SDA na te provokacije redovno odgovara ratnom retorikom. Hrvati se trude cementirati dominaciju bosanskohercegovačkog HDZ-a nad ostalim Hrvatima (onima koji nisu članovi ekstremističkog HDZa), kao što je slučaj sa članom bosanskohercegovačkog državnog predsjedništva, Željkom Komšićem, kojem stalno osporavaju bilo kakav legitimitet.

Takvim obmanjujućim diskusijama i manipulacijama obje glavne smetnje procesa demokratizacije Bosne, Dragan Čović i Milorad Dodik, godinama uspješno vuku za nos međunarodnu zajednicu, kroz Daytonskim ugovorom stvoren labirint nacionalnih ekscesa. K svemu, voditelj delegacije EU u Bosni i Hercegovini Johann Sattler upravo šef HDZ (u Bosni) s gore opisanom političkom pozadinom javno hvali kao šampiona puta u integracije s EU, što nije samo neprimjereno već i kontraproduktivno.

U smislu političke demokracije, Bosna je danas u svakom slučaju i u mnogim aspektima u gorem stanju no što je to bila prije deset godina. U svjesno izazvanoj disfunkcionalnosti, nacionalističke elite su se udobno smjestile. Ali kod građana/ki Bosne i Hercegovine čitav je taj razvoj događaja stvorio raširen osjećaj beznađa, i doveo do toga da već decenijima deseci hiljada ljudi pakuju kofere i napuštaju zemlju.

Evropska unija mora preuzeti odgovornost

Uz spomenute nacionalističke aktere i njihovu politiku opstrukcije, sve je više u pitanju državni integritet Bosne i Hercegovine. O aktualnim opasnostima izvijestio je i visoki predstavnik (EU) Valentin Inzko u novembru 2020. u svojem redovnom izještaju Vijeću sigurnosti UN.

Međunarodna zajednica stoji pred ruševinama svojeg angažmana u Bosni – u posljednjem deceniju jedva da je postignut ikakav reformski napredak. Nedavno je, uz sumnjivu podršku EU i SAD, prihvaćen takozvani Mostarski sporazum, kojim su, nakon dvanaest godina politike blokade od strane SDA i HDZ, prvi put omogućeni lokalni izbori, mada on, de facto, i dalje legitimira razorni etnički princip.

Na godišnjicu Daytonskog sporazuma 21. novembra doputovao je u Sarajevo predstavnik EU za vanjske poslove Josep Borrell i izjavio: Budućnost Bosne nalazi se u EU. U stvari, Bosna se danas nalazi bliže Karađorđevu nego vratima Bruxellesa, napadi Srba i Hrvata iznutra i izvana, moć korumpiranih etnokartela, cementirane strukture zarobljavanja države – umjesto jačanja snaga otpora, daljeg praćenja izuzetno važnog procesa izgradnje države te fokusiranja na vladavinu prava, međunarodna zajednica ostavila je na vlasti upravo one snage koje nemaju nikakvog interesa za funkcioniranje Bosne i Hercegovine. To je teška greška s dalekosežnim posljedicama.

Uzme li EU ozbiljno izjavu svojeg vodećeg diplomata, morat će, kao mjerodavan akter, iznova postati vidljiva. Tada će biti vrijeme da Bruxelles istinski preuzme odgovornost i jača principe koji djeluju na razvoj demokratskog suživota.

U ovakvom kontekstu, delegacija EU u Bosni i Hercegovini treba se konačno distancirati od sumnjivih *dilova* sklopljenih s nacionalistimaiza zatvorenih vrata (kao što je učinjeno u Mostaru). “Mi nismo projekt, mi smo država”, ljutito će Amna Popovac, mostarska aktivistkinja i političarka o kontroverznim sporazumima koji su sklopljeni tajno, isključujući građane/ke i opozicijske partije.

Primjer Mostara pokazuje da međunarodna zajednica godinama ignorira i marginalizira upravo one aktere/ke koji su stvarni Evropejci i koji rade na tome da Bosna bude demokratska. Da u regiji ne bi i nadalje gubila na vjerodostojnosti, EU treba konačno početi na ciljan i održiv način ulagati u participativne pristupe. Jedno je sigurno: bez strateškog uključivanja demokratski nastrojenih aktera/ki u političke procese odlučivanja, u Bosni neće biti nikakve demokracije.

Kako bi promovirala održive demokratske korake, EU mora vrlo skoro proaktivno okončati daytonske diskriminirajuće obrasce koji predugo traju, kako bi mogla zahtijevati provedbu evropskih standarda. Sistemsku diskriminaciju

pojedinaca mora se okončati. Presude u slučaju Seđić/Finci i svim ostalim slučajevima koji su se vodili pred Evropskim sudom za ljudska prava treba napokon implementirati, bez izgovora i bez dalnjeg odlaganja.

Jednako tako, mora se okončati sistem aparthejda, "Dvije škole pod jednim krovom", sistem koji razdvaja bošnjačku i hrvatsku djecu, prije svega u Hercegovini, na osnovu nehumanog etničkog principa, da bi se odgojilo novu generaciju nacionalista.

razmišljati od kraja: odbrana demokratskih vrijednosti

Kako bi se BiH usmjerila prema dostizanju evropskog nivoa, bilo bi dobro da međunarodna zajednica razmišlja od kraja: Deklarirani cilj je članstvo Bosne i Hercegovine u EU – u skladu s čime se mora fokusirano raditi. Kako bi, i protiv otpora političkih aktera, prevladali novi naglasci, bilo bi pametno da EU u tom kontekstu s novom administracijom SAD formira neku vrst radne skupine te odlučno definira relevantne prekretnice sa striktnim vremenskim okvirom za provođenje održivih reformskih procesa. Nužna je jasna izlazna strategija kako bi se prekinulo začarani krug nedemokratske i anticivilizatorske prakse, glorificiranja rata i širenja nehumanih narativa. U tom kontekstu čini se da je od presudne važnosti zakon koji bi učinio podjednako kažnjivim poricanje ratnih zločina i glorifikaciju počinitelja i zlodjela, kao i njihovih simbola, slično zakonu o poricanju zločina holokausta u Njemačkoj ili zakonu o zabrani u Austriji.

Također je važno definirati režim sankcija s konkretnim mjerama – poput zamrzavanja bankovnih računa u inozemstvu, restrikcija putovanja i slično, kako bi se u budućnosti širiteljima govora mržnje u njihovim napadima na državu i ustav strogo dalo do znanja gdje su im granice.

Etnoprincip je do sada funkcionirao kao instrument totalnog ispoljavanja moći, kao na primjer ucjenjivanjem građana/ki prilikom glasanja. Lokalni izbori u novembru 2020. su medutim pokazali da postoji dovoljan broj građanki/a koje više nemaju povjerenje u stare kriminalne etno-kadrove. Građani/ke žele evropske standarde i bez sumnjivih kompromisa s moćnim etno-klanovima radi prividne "stabilnosti" u regiji, koja je, stvaranjem kriminalom prožetih stabilokracija, posljednjih godina samo dodatno ugrozila ionako krhki mirovni poredak.

Njemačka – nevidljiva kao korektiv

U ovom kontekstu, osobito se postavlja pitanje kako da se njemačka vanjska politika konstruktivno i djelotvorno angažira kao formativna snaga u cijeloj regiji zapadnog Balkana. Ministar vanjskih poslova Heiko Maas je u jesen 2020. u Bundestagu zatražio da ratni zločinci diljem svijeta ne ostanu nekažnjeni; slijedom toga Savezna vlada radi na izradi dokumenta o režimu sankcija za kršenje ljudskih prava u EU. No onda bi bilo potrebno porazgovarati s politički odgovornima iz Zagreba – naime, hrvatski parlament je 2017. zaključio svoj rad minutom šutnje posvećenom jednom od glavnih zločinaca paradržave Herceg-Bosne. Nije to jedini slučaj; vladajuća stranka u Hrvatskoj, HDZ, uvjiek iznova podupire revanšističke pristupe da bi opravdala vlastitu ratnu prošlost.

Srbija se također izjasnila kako se i nadalje ne odriče manevara ometanja demokratskog razvoja Bosne i Hercegovine i njezinog državnog suvereniteta. Sveti se sada to što Berlin nema koherentnu strategiju za Balkan; umjesto toga, dugo se oslanja na dobre kontakte s navodno dobrim “primjernim akterom”, Aleksandrom Vučićem.

Pored toga, obzirom na rastuću štetu koju proizvodi Rusija u cijeloj balkanskoj regiji, a čija je politika usmjerena na podržavanje nacionalista i autokrata, Berlin i Bruxelles trebali bi braniti vrijednosti na koje se često pozivaju, osobito princip multietničnosti.

Da li s novim visokim predstavnikom, kojeg je očito u raspravu uvela Njemačka, ili sa sadašnjim visokim predstavnikom Valentinom Inzkom, koji je nedavno najavio oštiri ton, “izmjenu paradigmе” prema nacionalistima i destruktorima kako bi se konačno nakon neuspjelog pristupa *ownershipa* provele reforme, trenutno je od sekundarne važnosti. U svakom slučaju, važno je odlučno suzbiti velikohrvatsku i velikosrpsku ambiciju kako bi se dugotrajno podržao proces izgradnje države i denacionalizacije u Bosni.

Bosna i Hercegovina u svojoj različitosti nije ništa drugo nego ogledalo Evrope. Kako bi se obranilo njenu različitost, neophodno je daytonsku fazu transformirati u jednu istinsku fazu integracije u EU. Politiku Slobodana Miloševića, Franje Tuđmana, Radovana Karadžića, Ratka Mladića i protagonista Herceg-Bosne, prije svega njihove zapaljive duhovne nasljednike, treba jednom za svagda zaustaviti, ukoliko ne želimo izazivati nove nasilne sukobe u regiji.

Vrijeme je da se, 25 godina nakon rata, okonča hladni rat unutar i protiv Bosne i Hercegovine, koji i dalje traje. Osim toga, krajnje je vrijeme uključiti konačno i žene i njihove ideje o mirnoj budućnosti.¹ Studije širom svijeta pokazuju da žene u mirovnim procesima postižu održivije rezultate – ovaj formativni element do sada je u potpunosti nedostajao u Bosni.

¹ <https://gradjankezaustavnepromjene.wordpress.com/>

Mora doći kraj politici koja izdaje upravo one snage koje su posvećene mirovnoj Evropi. Treba najaviti eru građana/građanki, onih koji djeluju kao civilni akteri/ke i koji se u Bosni zalažu za ljudska prava i temeljne ljudske slobode, usprkos svim otporima i prijetnjama. Njima je konačno potrebna beskompromisna pomoć čitave međunarodne zajednice, od Berlina, preko Bruxellesa, do Washingtona.² Jer oni su garant za jedan prijeko potreban restart, koji Bosnu i Hercegovinu može pretvoriti u priču o uspjehu. ■■■

Sarajevo, decembar 2020.

izvori:

- <https://ba.boell.org/en/2019/03/25/karadordevo-and-territorial-ethnic-division-bosnia-and-herzegovina>
- <https://ba.boell.org/en/2020/11/09/angriffe-auf-bosnien-und-herzegowina-kroatien-und-serbien-bringen-den-frieden-gefahr>
- <https://avaz.ba/vijesti/bih/596805/bih-ce-trebati-100-godina-da-dostigne-standard-eu?amp=1>
- <http://ba.n1info.com/English/NEWS/a489221/OSCE-A-crisis-of-ethics-in-Bosnian-judiciary-and-no-corruption-accountability.html>
- Steier, Christian/Ademovic, Nedim: Die Verfassung Bosnien und Herzegowinas, Kommentar, izdavač: Konrad-Adenauer Stiftung, 2010.
- <https://www.klix.ba/vijesti/bih/sattler-u-mostaru-znamo-da-je-covic-sampion-evropskih-integracija/200429110>
- <http://www.ohr.int/remarks-by-high-representative-valentin-inzko-to-the-united-nations-security-council-22/>
- <https://ba.boell.org/en/2020/11/03/buergerzorn-mostar-die-eu-spricht-mit-der-mafia-nicht-mit-uns>
- <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/maas-bt-straflosigkeit/2410586>
- <https://www.euronews.com/2017/12/01/war-criminal-in-the-hague-but-still-a-war-hero-in-croatia>

2 Nedavno su novoizabrani predsjednik SAD Joe Biden i njegovi savjetnici za regiju zapadnog Balkana formulirali nove ideje za sveobuhvatni proces demokratizacije u Bosni i Hercegovini: <https://www.peacefare.net/2020/12/08/my-balkans-recommendations-for-president-biden/>

MOĆ FAKTIČKOGA: ZAŠTO DAYTON NEMA VEZE SA PRAVDOM

Christian Schwarz-Schilling

Bosna i Hercegovina je najveći gubitnik takozvanih jugoslavenskih ratova. Moć faktičkog 25 godina od Dayton-a određuje političko djelovanje i suživot na svim područjima u Bosni i Hercegovini – a to nema veze sa pomirenjem i pravdom koje su trebale uslijediti nakon svršetka rata. Potpuno suprotno, jer Daytonskim sporazumom je cementiran put nacionalističkim i secesionističkim snagama u Bosni i Hercegovini koje desetljećima teže razbijanju države.

Ove godine se obilježava 25 godina otkada je grad Dayton u Saveznoj državi Ohio u SAD-u ušao u historiju. Dana 21. novembra 1995. tamo je nakon skoro četiri godine završen razorni rat u Bosni i Hercegovini (BiH). Daytonski sporazum koji je tamo dogovoren potpisala su u Parizu 14. decembra 1995. tri tadašnja predsjednika, bosanski Alija Izetbegović, hrvatski Franjo Tuđman i srpski Slobodan Milošević.

I 25 godina kasnije moramo pogledati ishodište, sadržaj i posljedice Daytonskog sporazuma kako bismo razumjeli današnju situaciju u Bosni i Hercegovini.

*"Srebrenica Genocide Memorial or Srebrenica–Potočari Memorial" by Jelle Visser
CC-BY 2.0*

ishodište

Početkom 1994. godine američka se vlada pod Clintonom iz više razloga jače angažirala oko rata u BiH i u martu 1994. postigla da Bošnjaci (muslimani) i bosanski Hrvati zasnuju Federaciju. Model federacije služio je naknadno oživljenoj "kontakt grupi" (SAD, Velika Britanija, Francuska, Rusija i Njemačka) kao osnovni stup mirovnim planovima o kojima se kasnije pregovaralo. Plan tadašnje kontakt grupe bazirao se na prijedlogu Rusije, Velike Britanije i Francuske, da se teritorijalno prizna protjerivanje, to znači "etničko čišćenje" koje su počinili Srbi i da im se prepusti 49% zemlje, iako je po popisu stanovništva iz 1991. godine u BiH živjelo samo 31% Srba. Poslije se čak pristalo na preseljenje različitih etnija, samo da bi se bolje razdvojile dvije "homogene" grupe – jedna od Srba, a na drugoj strani Federacija sa Bošnjacima i Hrvatima.

SAD, koje su se dugo protivile priznanju ratnih osvajanja, početkom 1995. promijenile su svoj politički stav i suglasile se s ratnim osvajanjima, to znači sa statusom "etničkog čišćenja" i time teritorijalnom podjelom u korist Srba. Njemačka se na kraju pridružila ovoj promjeni paradigme. Sa ovom teritorijalnom podjelom nakon Daytonske sporazume agresor je u konačnici nagrađen, a napadnuti kažnen.

Može li se ovdje govoriti o pravedno dogovorenom mirovnom sporazumu?

sadržaj

Pod jakim pritiskom američkih posrednika pod vodstvom Richarda Holbrookea rat u Bosni i Hercegovini je završen u Daytonu 21. novembra 1995. Bosna i Hercegovina ostaje očuvana kao država, ali biva podijeljena u dva entiteta: Federaciju BiH sa hrvatskim i muslimanskim stanovništvom i Republiku Srpsku sa pretežno srpskim. Tu je i posebna upravna jedinica Brčko. Međunarodna zajednica je predvidjela visokog predstavnika koji je trebao nadgledati implementaciju civilnog dijela Daytonske sporazume. Trima narodnim grupama je odobreno pravo veta za zaštitu njihovih *"vital national interests"*, da bi se izbjegle napetosti i mogući sukobi. Od tada je moguće da članovi Predsjedništva i Doma naroda BiH blokiraju svaku odluku u kojoj pojedini

Današnja BiH je nestabilna, pravna država gotovo da ne postoji, korupcija je na visokom nivou, siromaštvo i socijalna nesigurnost rastu stalno, a proces smanjenja populacije u kojem mladi kvalificirani ljudi napuštaju BiH godinama je nezaustavljiv. Ali Dayonski sporazum i ustav BiH ostaju nepromijenjeni, potkopavaju demokratska prava, oduzimaju zemlji perspektivu i udaljavaju je od EU.

“konstitutivni narod” (*Constituent People*) vidi opasnost za vlastite životno važne interese.

Bosanskim Srbima je nakon gotovo četiri ratne godine, koje su donijele više od 100.000 žrtava, preko dva miliona izbjeglica, masovna silovanja, logore sa ratnim zarobljenicima, genocid u Srebrenici, dodijeljeno pola Bosne i Hercegovine. Suočavanje sa počinjenim ratnim zločinima bilo je teško i prije, a tako je i danas. Daytonski sporazum je dao prednost glavnim akterima ratnih zločina.

Usprkos svemu svi su sa olakšanjem odahnuli nakon potpisivanja ugovora.

Međunarodna zajednica je nakon skoro četiri duge godine skupljala krhotine vlastitih slabosti iz rata u BiH – nažalost za mnoge ljude prekasno.

I Bosanci su se morali iznova orijentirati. Izbjeglice su se prema Daytonskom sporazumu imale pravo vratiti kući, što je značilo također i u novostvorene, etnički podijeljene entitete. Praksa povratka u zavičaj je izgledala drugačije. Mnogi su odustali nakon višegodišnjih bezuspješnih pokušaja, prodali su svoju imovinu i iselili se. Država se dalje dijelila i “čistila”.

Daytonski sporazum je u osnovi svim manjinama oduzeo demokratska prava, ona praktički ne egzistiraju u ustavu BiH, samo su tri grupe naroda (Bošnjaci-muslimani, Hrvati i Srbci) predviđene kao *Constituent People*. Osnovna prava mnogih Bosanaca i Hercegovaca su u Daytonskom sporazumu izbrisana i pretvorena u pravno osakaćeni torzo.

posljedice

Mora se utvrditi da je Daytonski sporazum učinio Bosnu i Hercegovinu neupravljivom. (*Vidi komentar na DW od januara 2020.*)¹

Godinama sam se bavio Daytonskim sporazumom i ustavom Bosne i Hercegovine koji je dio tog sporazuma, i bezuspješno sam ga 2006. godine, u vrijeme dok sam bio visoki predstavnik, pokušavao promijeniti.

Svi tadašnji pregovarači iz Daytonu su znali da su mirovni ugovor i ustav faktično prekomplikirani, nepotpuni i puni zapreka, ali nadali su se, kako mi je onomad rekao Richard Holbrooke u Daytonu, da će visoki predstavnik tokom vremena mijenjati sporazum korak po korak.

Promijeniti ustav, a time i Daytonski sporazum, još nikome unutar posljednjih 25 godina nije uspjelo, ni međunarodnoj zajednici, ni samim Bosancima. Kako je smatrao tadašnji šef njemačke delegacije u Daytonu Wolfgang Ischinger, u ugovor je trebalo ugraditi obavezujuću revizijsku klauzulu, da bi ga se nakon otprilike tri godine moralо preraditi.

¹ <https://www.dw.com/de/gastkommentar-dayton-hat-bosnien-herzegowina-unregierbar-gemacht/a-52190243>

Današnja BiH je nestabilna, pravna država gotovo da ne postoji, korupcija je na visokom nivou, siromaštvo i socijalna nesigurnost rastu stalno, a proces smanjenja populacije u kojem mladi kvalificirani ljudi napuštaju BiH godinama je nezaustavljen. Ali Daytonske sporazume i ustav BiH ostaju nepromijenjeni, potkopavaju demokratska prava, oduzimaju zemlji perspektivu i udaljavaju je od EU.

Međunarodna zajednica i dalje ne igra konstruktivnu ulogu, podijeljena je, nezainteresirana i godinama čini iste greške kao u 90-ima. Zar je već zaboravljen užasni rat? Međunarodna zajednica tolerira agresivnu i nacionalističku retoriku novih političara u BiH koji godinama slave osudene ratne zločince. Moglo bi se tražiti pomoći visokog predstavnika, ali to se ne čini.

Upravo danas treba apelirati na odgovornost međunarodne zajednice da se ozbiljnije pozabavi Bosnom i Hercegovinom kako bi se našlo rješenje za izlazak iz statusa quo Daytonskog sporazuma. Ili ćemo dopustiti propast BiH?

Snažni akter Rusija sa svojim interesima u regiji odavno se miješa i koristi pogotovo Srbe kao produženu ruku kako bi unijela politički nemir i suprotstavila se EU i SAD-u. Najnoviji primjer nacionalističkih nemira u Crnoj Gori nakon izbora bi svima trebao biti znak za uzbunu.

Bosna i Hercegovina je najveći gubitnik takozvanih jugoslavenskih ratova. Moć faktičkog 25 godina od Daytonova određuje političko djelovanje i suživot na svim područjima u Bosni i Hercegovini – a to nema veze sa pomirenjem i pravdom koje su trebale uslijediti nakon svršetka rata. Potpuno suprotno, jer Daytonskim sporazumom je cementiran put nacionalističkim i secesionističkim snagama u Bosni i Hercegovini koje desetljećima teže razbijaju države.

Prije 25 godina ondašnji je predsjednik BiH Alija Izetbegović nakon potpisivanja Daytonskog sporazuma rekao: "I svom narodu kažem: 'Ovo možda nije pravedan mir, ali je pravedniji od nastavka rata. U situaciji kakva jest, u svijetu kakav jest, bolji mir se nije moglo postići. Bog nam je svjedok da smo učinili sve što je bilo u našoj moći da nepravda za naš narod i našu zemlju bude manja.'"²

Ali svi znamo da bez pravde ne može biti trajnog mira.

Vrijeme je da Bosna i Hercegovina doživi pravdu. ■■■

² <https://secretsof.world/izjava-predsjednika-alije-izetbegovica-nakon-ceremonije-potpisivanja-dejtonskog-mirovnog-sporazuma-21-11-1995-godine/>

BOSNA I HERCEGOVINA: KAKO IZAĆI IZ DAYTONSKOG LABIRINTA?

Jens Woelk

“Možemo odabrat put da budemo ljući, beznadniji, podjeljeniji, put sjene i sumnje, ili možemo odabrat drukčiji put i zajedno iskoristiti ovu priliku da izlječimo, da reformiramo, da ujedinimo.” Tako je prije nekoliko mjeseci Joe Biden, novoizabrani predsjednik SAD, govorio o izazovu politički duboko podijeljenog društva.¹ Ima li i BiH “priliku da izlječimo, da reformiramo, da ujedinimo”? I kada dolazi ta prilika?

izgubljeni u labirintu vječne tranzicije? uvod

25 godina nakon svršetka rata i Daytonskog mirovnog sporazuma (DPA), izgleda da je Bosna i Hercegovina (BiH) zapela u nekoj vrsti labirinta hladnog rata. Ispalo je da je logika prekida vatre, koja je bila sredstvo okončanja rata i započinjanja tranzicije, zasnovana na jakim garancijama za grupe kako bi se stabiliziralo situaciju, postala prepreka na putu prema evropskoj integraciji: stabilnost i razmišljanje na način statusa quo kao dominantne značajke u politici i institucijama (“stabilokracija”)², koje blokiraju dinamičnu evoluciju i prilagođavanje.

Već 10 godina nakon rata, 2005., nakon duboke analize, Venecijanska komisija Vijeća Evrope oštrim riječima kritizirala je ustavnu situaciju, nabrojivši probleme jedan po jedan.³ Pokušaju iz 2006. uz podršku SAD da se izmijeni Ustav (poznat kao “aprilski paket”) u Parlamentarnoj skupštini nedostajala su samo dva glasa.

1 Joe Biden, prilikom prihvatanja nominacije Demokratske partije u augustu 2020. (politi.co/2Iet8U8 via @politico).

2 Ovo nije jedinstveno za Balkan.

3 European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), “Opinion on the constitutional situation in Bosnia and Herzegovina and the powers of the High Representative”, Venice (11. marta 2005.).

Kontekst je politička kultura koja niti je razvijala povjerenje niti je cijenila kompromis. Umjesto toga nju karakterizira stalna retorika izborne kampanje, u kojoj etno-nacionalistički i polauautoritarni lideri ponavlјaju prazna obećanja ili izriču prijetnje umjesto da se bave konkretnim problemima i rješavaju ih.

Institucionalni kontekst pogoduje takvom ponašanju, pogotovu kroz neprestanu konkurenциju političkih partija jer se izbori održavaju svake dvije godine, s mnoštvom veto-igrača i pozicija. Posljedica je preobrazba garancije da će sve grupe biti predstavljene u institucijama: dominiraju partikularni interesi umjesto suradnje radi zajedničkog dobra, podjele, kontrole i patronat, što se efektno opisuje kao zarobljavanje države.

Slijedili su, i propali, pokušaji da se sporazume postigne pregovorima između lidera partija iza zatvorenih vrata 2008. i 2009. Međunarodna zajednica je napustila temu 'ustavne reforme, što je istovremeno jako umanjilo njeno prisustvo i aktivan angažman u zemlji. Tranzicija BiH ušla je u novu fazu, bez ustavne reforme.

Od 'guranja' do 'potezanja', od Dayton do Bruxellesa: međunarodni poluprotektorat i korištenje "bonskih ovlaštenja" OHRa trebala je zamijeniti "lokalna odgovornost [ownership]" kombinirana s privlačnošću budućeg pristupanja EU kao faktorom potezanja.⁴ Nakon poslijeratne stabilizacije, taj je koncept izgledao kao neophodni i logični sljedeći korak u poslijeratnoj tranziciji. Ali preduvjeti za "odgovornost [ownership]" zasnovanu na demokratskoj legitimnosti i odgovornosti [responsibility] uopće nisu postojali: Nije bilo ni *détentea* u odnosima unutar zemlje sličnima hladnom ratu, niti (ikakvog znaka) pomirenja. Međutim, bez obuhvatnog konsenzusa o budućnosti zemlje nije se moglo očekivati nikakvu *perestrojku*.

⁴ Bonska ovlaštenja prvo je kao dio ovlaštenja visokog predstavnika po Daytonskom sporazumu (dodatak 10) priznalo Vijeće za provođenje mira (PIC) na svojoj bonskoj konferenciji u decembru 1997. Obuhvaćaju donošenje zakona i uklanjanje izabranih funkcionara koji opstruiraju. Usp. poznatu kritiku bonskih ovlaštenja u Knaus, Gerald, i Felix Martin. "Lessons from Bosnia and Herzegovina: Travails of the European Raj." Journal of Democracy 14, br. 3 (2003): 60–74, i Venice Commission (2005), gore.

"Longleat Maze" by Kevin Botto, CC-BY-ND 2.0

Pored toga, u decembru 2009. Evropski sud za ljudska prava u Strasbourg potvrdio je da Ustav zemlje krši politička prava dvojice građana koji ne pripadaju jednom od triju konstitutivnih naroda;⁵ slijedile su i druge presude,⁶ od kojih do danas nije provedena nijedna. Bosna i Hercegovina je ipak podnijela molbu za članstvo u EU. Mišljenje Evropske komisije o molbi zemlje za članstvo,⁷ dokument s konkretnim navodima i jasnim prioritetima za putanju prema pristupanju EU, objavljen u maju 2019., izričito upućuje na probleme koji iziskuju ustavne promjene. Premda, s obzirom na vlastitu procjenu Komisije,⁸ nije imao velik upliv, s kristalom je jasnoćom pokazao da do pristupanja EU neće doći bez amandmana na Daytonski Ustav. Tako, nakon jednog decenija šutnje, ustavna reforma ponovo postaje tema.

Ali kako zemlja može izaći iz ustavnog labirinta i reformirati svoje ustavne strukture da prevlada sadašnju pat-poziciju? Može li se prevladati sistem etno-federalizma, koji je prerastao u etno-autoritarizam? Uspostavljale su ga i utvrđivale posljednjih 15 godina nacionalističke elite, koristeći daytonski okvir i profitirajući iz neangažiranosti međunarodne zajednice. Ono što izvana izgleda

-
- 5 Presuda Evropskog suda za ljudska prava u slučaju Seđić-Finci, 22. 12. 2009. (ECtHR, Grand Chamber, application nos. 27996/06 and 34836/06).
 - 6 Presude Evropskog suda za ljudska prava u slučajevima Zornić v. Bosna i Hercegovina, 15. 7. 2014. (application no. 3681/06), i Pilav v. Bosna i Hercegovina, 9. 6. 2016. (application no. 41939/07).
 - 7 EC Commission, Commission Opinion on Bosnia and Herzegovina's application for membership of the European Union, Brussels, 29. 5. 2019. COM(2019) 261 final (<https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-bosnia-and-herzegovina-opinion.pdf>).
 - 8 EC Commission, Bosnia and Herzegovina 2020, 6. 10. 2020., SWD(2020) 350 final (https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/bosnia_and_herzegovina_report_2020.pdf).

kao uspostavljena stabilnost služi prije svega istim tim elitama i njihovom sistemu podjela i klijentelizma: "stabilokracija".⁹ Ali to ne garantira ni prava svih građanki i građana niti održivu budućnost zemlje. Bez ikakve perspektive za promjenu, izgleda da je tranzicija postala novo "normalno". U kojem je zemlja zaglavila, što garantira status quo.

Sadašnja pat-pozicija postavlja tri temeljna pitanja:

1. Može li se Dayton izmijeniti?
2. Što treba promijeniti?
3. Kako se to može promijeniti?

može li se izmijeniti daytonski ustav?

Dayonski ustav nema "klauzulu zalaza" tj. klauzulu o vremenskom ograničenju važenja odnosno datum isteka, koja bi istaknula njegovu prelaznu funkciju. Ali uvijek je bio implicitan njegov prelazni karakter, kao što je bilo jasno da je međunarodni angažman (koji se čak označavalо kao "četvrti konstitutivni dio")¹⁰ bio samo privremene naravi te će se nakon nekog vremena smanjiti. To je shvaćanje bilo osnova debate o odgovornosti. Ali prenos s međunarodne na lokalnu odgovornost nije funkcionalno i zbio se bez ustavne promjene.

Dakle, daytonski Ustav je na snazi 25 godina, već čitavu generaciju. Istina je da je dogovoren pregovorima u Daytonu, na engleskom jeziku, i da je nametnut kao bitan dio mirovnog kompromisa, umjesto da bude razrađen u Bosni i Hercegovini i da ga usvoji narod. No njegovu se kontinuiranu primjenu tokom 25 godina može i samu smatrati izvorom legitimnosti.¹¹ A čak i loši ustavi djeluju i mogu djelovati ako postoji politička volja da se postigne da djeluju. Obrnuto, čak ni dobri ustavi ne mogu funkcionirati protiv te volje.

Ali Dayton nije uklesan u kamen. On je već mijenjan, uključivanjem arbitražne odluke o Distriktu Brčko.¹² Iznenadjuće je što je to dosad ostala jedina izmjena. Ustav se zapravo, s komparativnog gledišta, može promijeniti prilično lako: procedura izmjena i dopuna iziskuje samo odluku Parlamentarne skupštine,

⁹ O ovom pojmu usp. Florian Bieber, What is stabilitoracy?, BiEPAG Blog, 5. 5. 2017. (<https://biepag.eu/what-is-a-stabilitocracy/>) i Heinrich Boell Stiftung (izd.), 'Stabilitocracy' and/or radicalism, Perspectives, Issue no. 7, November 2019. (<https://www.boell.de/sites/default/files/2019-12/perspectives%20-%2011-2019%20-%20web%281%29.pdf>).

¹⁰ Sumantra Bose, Bosnia after Dayton: Nationalist Partition and International Intervention, Oxford University Press, Oxford, 2002, p. 267; to je efektan opis bitne uloge MZ, pored triju konstitutivnih naroda.

¹¹ Konstitutivnu vlast naroda je i u drugim slučajevima zamjenjivalo nametnjanje izvana, npr. negiranje "Njemačke Austrije" nakon I. svjetskog rata, stvaranje dviju njemačkih država nakon II. svjetskog rata te utjecaj koji su zapadne saveznice izvršile na Zapadnu Njemačku u procesu razrade Temeljnog zakona. No u tim je slučajevima kasnije postepeno stvorena legitimnost.

¹² Distrikt Brčko priznat je I. amandmanom na Ustav BiH (31. 3. 2009.).

uključujući dvotrećinsku većinu u Predstavničkom domu (član X).¹³ Ovu jednostavnu proceduru, koja u teoriji olakšava promjene, može se smatrati još jednim pokazateljem prelaznog karaktera Ustava, koji je zamišljen kao osnova za fazu konsolidacije, ali ne tako da u svojem izvornom obliku traje dugo. Ali njegova adaptacija ovisi o političkoj volji da se dođe do suglasnosti o promjenama koje se tiču zajedničkog nazivnika države i društva. A najdominantniji politički akteri ne žele promjene ili zagovaraju promjene koje bi dodatno ušančile postojeći etno-autoritarni sistem.¹⁴

U zbilji se ustavne promjene već događaju: interpretacijom kroz Ustavni sud, posebno značajnim presudama o karakteru ustavnog sistema i nekim temeljnih elemenata.¹⁵ Zapravo se nijedan pravni dokument ne može primjenjivati doslovno, uvijek je neophodna interpretacija. Ustav obuhvaća mnoga prava i principe koja mogu biti u međusobnoj suprotnosti pa ih se u pojedinačnom slučaju mora interpretirati, dovoditi u ravnotežu i prilagođavati. Tako je za doktrinu "živog stabla"¹⁶ ustav organski sistem koji, poput stabla koje raste, može mijenjati svoje grane i lišće, ali uvijek ostaje isto stablo na osnovi svojeg debla te vrijednosti i principa u njegovoј srži.

Neophodno je razjašnjavanje interpretacijom jer je Daytonski mirovni sporazum – namjerno – više značan diplomatski tekst. On zaista dopušta proturječna shvaćanja teritorijalne organizacije države: iako neke odredbe mogu sugerirati da su entiteti "etničke postojbine", druge ukazuju na multinacionalni karakter cijele zemlje, na svim razinama, posebno aneks o povratku manjina, što traži dinamičan pristup.¹⁷ Isto važi i za prava individua i grupa ("konstitutivnih naroda"), koja su oba garantirana. Ali u nekim slučajevima direktne kolizije nije moguća održiva interpretacija tih proturječnih odredbi. Dosad su ustavni sudovi (na državnom i entetskome nivou) i Evropski sud za ljudska prava pokušavali

13 Ovo se jako razlikuje od kompleksne procedure mijenjanja Ustava SAD, a vrlo je slično njemačkom Temeljnog zakonu. Nema dodatnih uvjeta kao što je referendum (npr. u Italiji), ratifikacija u subnacionalnim parlamentima (npr. u SAD) ili raspuštanje parlementa radi biranja novoga, koji treba potvrditi ustavnu reformu koju je usvojio prethodni (Srbija).

14 Oni, pogotovo bosanska hrvatska partija HDZ, koji pozivaju na treći entitet s hrvatskom većinom, što bi bio daljnji korak prema potpunoj etno-federalnoj podjeli zemlje.

15 Posebno slučaj 'konstitutivnih naroda' (U-5/98-III, 2000): Za Ustavni sud, Daytonski mirovni sporazum je uspostavio multinacionalan sistem na svim nivoima vlasti, s institucionalnom jednakostu triju konstitutivnih naroda, što je dovelo do nespojivosti tih odredbi u ustavima entiteta s daytonskim Ustavom, koji privilegira jedan (RS) odnosno dva (FBiH) naroda. Ustave entiteta je 2002. izmjenio visoki predstavnik (na osnovi prethodnog političkog sporazuma).

16 Usp. Canadian Supreme Court, Reference re Same Sex Marriage, 2004 SCC 79 (CanLII) i kratko objašnjenje Centre for Constitutional Studies (<https://ualawccsprod.srv.ualberta.ca/2019/07/living-tree-doctrine/>).

17 Walsh, D. 2019. 'Guaranteeing Federalism in Post-Conflict Societies'. 50 Shades of Federalism, p.3, dostupno na <http://50shadesoffederalism.com/federalism-conflict/guaranteeing-federalism-in-post-conflict-societies/>. To je bila i glavna linija argumentacije u presudi o 'konstitutivnim narodima', vidi gore.

Multinacionalna raznovrsnost mora se odražavati u multinacionalnoj državi, pored građanskog principa. Ali ne postoji gotov nacrt. Za održivu multinacionalnu Bosnu i Hercegovinu važno je preokrenuti sadašnju logiku daytonskega sistema zasnovanog na etničkom principu. Ljepilo koje povezuje održivu državu jesu individualna prava, institucije koje funkcioniraju, efikasne službe i solidarnost. To znači naći uređenje koje drži u ravnoteži prava građanki i građana i grupne interese te koristi decentralizaciju i federalizam kao sredstva za stvaranje demokratskijeg, a ne manje demokratskog sudjelovanja, te obaveze polaganja računa kako bi se stvorilo pozitivnu dinamiku za sve građane i građanke i sve grupe.

na pravni način raspetljati te čvorove. Ali njihove se presude nije provodilo,¹⁸ jer bi tražile zakonodavne, pa i ustavne promjene. Kako je gore pokazano, takve promjene su moguće, ali iziskuju političku volju i suglasnost; no glavni politički akteri nemaju kompatibilne poglede na državu i njenu organizaciju.¹⁹ Kontekst je politička kultura koja niti je razvijala povjerenje niti je cijenila kompromis. Umjesto toga nju karakterizira stalna retorika izborne kampanje, u kojoj etno-nacionalistički i poluautoritarni lideri ponavljaju prazna obećanja ili izriču prijetnje umjesto da se bave konkretnim problemima i rješavaju ih. Institucionalni kontekst pogoduje takvom ponašanju, pogotovo kroz neprestanu konkurenциju političkih partija jer se izbori održavaju svake dvije godine, s mnoštvom veto-igrača i pozicija. Posljedica je preobrazba garancije da će sve grupe biti predstavljene u institucijama: dominiraju partikularni interesi umjesto suradnje radi zajedničkog dobra, podjele, kontrola i patronat, što se efektno opisuje kao zarobljavanje države.

Očevidno je da oni kojima takav sistem koristi nemaju nimalo interesa za promjene. To objašnjava i paradoksalnu situaciju da se često na nametnuti karakter Ustava žale isti oni ljudi koji ga istovremeno brane protiv bilo kakvog zahtjeva za reformu, ukazujući na osebujan karakter BiH i njenog suvereniteta kao države. Ali ustavna reforma bi i sama bila izraz suverenosti i odgovornosti.

govoreći o suštini: što treba promijeniti?

Nema sumnje o tome što treba promijeniti. Već je Venecijanska komisija 2005., dakle prije 15 godina, izložila detalju analizu i jasne smjernice. Glavne utvrđene kritične točke jesu zbunjujuće preklapanje teritorijalnih struktura i etničnosti kao

¹⁸ To se posebno odnosi na slučaj Sejdić-Finci te daljnje slučajevе Zornić i Pilav (vidi reference gore), ali nisu provedene ni mnoge domaće presude, posebno presude Ustavnog suda FBiH.

¹⁹ Konciznu rekonstrukciju raznih slojeva interesa glavnih aktera u BiH može se, između ostalog, naći i u ICG, Bosnia's Future, Europe Report no. 232, Brussels, 12. 7. 2014., str. 5-26.

i sastav državnog Predsjedništva i Doma naroda, slabost struktura na državnom nivou te nedostatak kako jasne definicije tako i ograničenja veta zbog “vitalnog interesa”.²⁰ Slijedile su presude ECtHR u slučaju Sejdić-Finci i drugima, od kojih je posljednji slučaj Mostar (u oktobru 2019.). I neki od 14 ‘ključnih prioriteta’ u Mišljenju Evropske komisije (iz maja 2019.) traže ustavne promjene.

Svaka ustavna reforma morala bi prema tome tematizirati i rasplesti zbnujuću kombinaciju između etničkog načela u podjeli vlasti i elemenata etničkog federalizma. To važi čak i za minimalnu primjenu sudske prakse u slučaju Sejdić-Finci. Treba identificirati ništa manje nego temelje multinacionalnog sistema Bosne i Hercegovine. Sve opcije za provodenje presuda morat će se zasnivati na razlikovanju teritorijalnog i etničkog predstavljanja. Potrebna je distinkcija (i odvajanje) između teritorijalnih interesa izraženih putem teritorijalnih jedinica i onih za garanciju grupnih prava i kolektivnih identiteta. Dok se prvi odnose na čitavo stanovništvo i prava građanki/gradana, grupni interesi kao izrazi poštovanja raznovrsnosti odnose se na specifična pitanja posebno značajna za određenu grupu unutar stanovništva. Nasuprot tome, sadašnje uređenje je odraz poistovećivanja (dijelova) teritorija s jednom dominantnom grupom, u skladu sa shemom etničkog federalizma u Jugoslaviji, u kombinaciji s defanzivnom logikom gašenja vatre. U podlozi leži pretpostavka da su teritorijalni interesi identični s interesima odgovarajuće dominantne grupe na određenom teritoriju (npr. Srba u RS, Hrvata u nekim dijelovima Federacije i Bošnjaka u drugima). Dvosmislenosti DMS koje tome odgovaraju dodatno u praksi pojačava sistem etnički podijeljenih političkih partija i medija. Nasuprot većini drugih federativnih sistema, federalizam u BiH ne povećava demokratsko sudjelovanje svih građanki i građana, nego služi etničkim interesima.

Drugo bitno pitanje odnosi se na temeljna prava i slobode, tj. podešavanje ravnoteže između individualnih i grupnih prava. To nije pitanje “ili – ili”, jer je kolektivna dimenzija zasigurno bila povijesno važna u Bosni i Hercegovini (ne samo zbog rata, nego već od miletskog sistema Osmanskog carstva pa do multinacionalne Jugoslavije), a važna je i danas. Ali sadašnju prevlast etničkog i kolektivnog predstavljanja mora se dovesti u ravnotežu s garantiranjem individualnih prava građana i građanki. To je obaveza koja proizlazi iz slučaja Sejdić-Finci u odnosu na “ostale”, ali nužna je i korekcija za one članice i članove konstitutivnih naroda koji su u svojim pravima isključeni ili ograničeni po osnovi mjesta stanovanja (slučaj Zornić). Prvenstvo individualnih prava ustavno je utvrđeno: član II.2 predviđa direktnu primjenu Evropske konvencije o ljudskim

²⁰ Predloženi amandmani u Aprilskom paketu (2006.) sadržali su veća ovlaštenja na državnom nivou, poboljšane i jednostavnije procedure odlučivanja i predstavljanje manjina u parlamentu države. Usp. R. Bruce Hitchner, From Dayton to Brussels: The Story Behind the Constitutional and Governmental Reform Process in Bosnia and Herzegovina, The Fletcher Forum of World Affairs, Vol. 30.1, 2006, Joseph Marko, Constitutional Reform in Bosnia and Herzegovina 2005-06, u European Yearbook of Minority Issues (EYMI), Vol 5, 2006/07 (Brill).

pravima i njenih protokola, koji "imaju prvenstvo pred svim drugim pravnim normama". Odredbe člana II izričito su zaštićene od bilo kakvog mijenjanja ustava (član X.2). To je još jedan dokaz njihovog svojstva najviše pravne norme u zemlji: budući da one u ustavni sistem uključuju opće, internacionalne vrijednosti, garancije individualnih prava su izvan domašaja ustavnog zakonodavca. Iako su općenito moguće određene restrikcije temeljnih prava, a posebno nakon sukoba, one su predmet testa proporcionalnosti koji će garantirati primjenu samo mjera koje su najmanje restriktivne i samo onoliko koliko je neophodno. To je upravo linija argumentacije ECtHR-a u presudi Sendić-Finci: sistem koji je bio opravdan za dovršenje rata ne mora biti opravdan više od jednog decenija kasnije; također i zbog toga što postoje sistemi podjele vlasti koji manje utječu na individualna ljudska prava i slobode.²¹ Danas, 25 godina nakon kraja sukoba, treba promijeniti logiku stavljajući temeljna prava svih građanki i građana na prvo mjesto i tražeći koje su specifične odredbe potrebne kao garancija za grupe. U multinacionalnom sistemu potrebne su korekcije građanskog principa radi zaštite specifičnih karakteristika grupa. No individualna prava su pravilo, a zaštita grupnih karakteristika izuzetak koji treba konkretno opravdati. Tu je potrebno prilagođavanje.

Treće važno pitanje je efikasno teritorijalno upravljanje. U zemlji s manje od 3,5 miliona stanovnika svako bi smanjenje institucionalne kompleksnosti bilo velik dobitak za demokratski sistem (jasnoću odlučivanja i političku odgovornost) i donijelo bi uštedu sredstava. U idealnom smislu trebalo bi na subnacionalnom nivou uspostaviti određen broj regija u skladu s povijesnim, ekonomskim i geografskim kriterijima kako bi se pogodovalo decentraliziranom ekonomskom razvoju, slijedeći primjer talijanskih regija 1948. i njemačkih zemalja 1949., koje su tokom sljedećih decenija razvile vlastite političke identitete kao subnacionalne, političke zajednice. Međutim, sadašnju strukturu s dva već postojeća, često antagonistična entiteta može se izmijeniti samo pomoću potpune revizije Daytonskog ustava, što ne izgleda politički realistično ili izvedivo. Reforma Federacije mogla bi nuditi veće mogućnosti poboljšanja, u najmanju ruku smanjivanjem broja kantona i njihovim transformiranjem u djelotvoran srednji nivo teritorijalnog upravljanja s ekonomskim i planskim funkcijama. Premda se o tome u prošlosti široko raspravljalo, takve se prijedloge redovno odbijalo.²² U svakom slučaju, suradnja između teritorijalnih tijela na

²¹ Kako pokazuju amandmani na ustawie entiteta, koji su dokrajčili isključivanje "ostalih". Iako je te amandmane na kraju nametnuo visoki predstavnik, bili su zasnovani na sporazumu dominantnih političkih aktera.

²² Na primjer, u prijedlogu Evropske inicijative za stabilnost (ESI). 2004. *Making Federalism Work – A Radical Proposal for Practical Reform*, s datumom 8. 1. 2004. Dostupno na [http://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=156&document_ID=48].

svim nivoima vlasti ključna je za efikasnije teritorijalno upravljanje i treba je ojačati; ona također nudi i potencijal za takozvano hrvatsko pitanje.²³

Dakle, postojeće odnose između teritorijalnog upravljanja, konstitutivnih naroda i individualnih građana i građanki treba korigirati. Treba ojačati teritorijalne i građanske elemente a grupna prava povezati s područjima specifičnih kolektivnih interesa. Neophodna su i neka podešavanja postojeće federalivne strukture, ako treba da federalizam u Bosni i Hercegovini efektivno djeluje kao sistem i garantira sve tri svrhe zajedničke federalivnim sistemima: integrativnu funkciju (“vlastita vladavina i zajednička vladavina”),²⁴ “vertikalno” razdvajanje i ograničavanje moći kao i veće sudjelovanje građanki i građana. Osnova bilo kakvog federalivnog sporazuma bit će multinacionalni ustavni poredak u kojem je raznolikost pravilo, ali ne na štetu individualnih prava i sloboda.²⁵

Konačno, klauzula koja bi međunarodnu i evropsku integraciju proglašila državnim ciljem izrazila bi otvorenost ustavnog sistema te njegovu orientaciju prema vani i interakciji. Tokom cijele svoje povijesti Bosna i Hercegovina je uvijek bila prepoznatljiva teritorijalna jedinica, ali također i dio širih sistema. Ustavne odredbe o (mogućem) prenosu prava suverenosti na međunarodne i evropske organizacije uobičajene su u većini država. Usvajanje takve integracijske klauzule potvrđilo bi spremnost i volju institucionalnih aktera i građanki/gradana Bosne da procesu pristupanja (i kasnije članstvu u EU) dadu sigurnu ustavnu osnovu. Također bi trebala sadržati tehnička pitanja, kao što je prilagođavanje institucija i procedura da bi garantirale sudjelovanje u procesu odlučivanja kao i pravovremenu primjenu prava EU koordinacijom i suradnjom svih nivoa vlasti.

Dakle, suština je jasna, a Aprilski paket (2006.), o kojem je u to vrijeme bila postignuta široka politička suglasnost, i sada može pružiti korisno polazište za debatu. Već je sadržao čak i integracijsku klauzulu.²⁶

²³ „Treći entitet“ kojim bi dominirali bosanski Hrvati ne bi riješio predstavljanje bosanskih Hrvata, jer znatan broj bosanskih Hrvata živi u centralnoj Bosni te bi stoga ostali izvan entiteta. Umjesto toga, etno-federalne strukture bi se još dublje ušančile. Alternativne načine kroz suradnju istražuje se u Soeren Keil i Jens Woelk, ‘The Territorial Dimension of the Croat Question in Bosnia and Herzegovina’ u: Woelkner, Sabine i Ademovic, Nedim (ur.), *The Constitutional, Legal and Factual Position of the Croat Constituent People*, Konrad Adenauer Foundation BiH i European Academy Bosnia: Sarajevo, 2014., 27-46.

²⁴ Daniel J. Elazar, *Exploring Federalism*, University of Alabama Press, Tuscaloosa, 1987, str. 5.

²⁵ Joseph Marko, *Autonomie und Integration. Rechtsinstitute des Nationalitätenrechts*, Böhlau, Wien 1995. U vezi sa situacijom u BiH, ICG, *Bosnia's Future*, 2014, zaključuje: “Potrebna je nova struktura: normalna federacija, definirana teritorijalno, bez posebne uloge konstitutivnih naroda, ali koja uvažava interes svih triju zajednica i prava svih građanki/gradana.”

²⁶ Čl. III 6 c prijedloga “April Package”.

kako i kojim sredstvima stići do cilja? uključivanje građana i proces u stadijima

Ustavna reforma mora se odvijati u institucijama i po procedurama izmjena ustava. Međutim, svaki otvoreni proces za promjene mora uključivati civilno društvo kako bi garantirao informiranost i sudjelovanje građana i građanki, osiguravajući time osnovu održivosti. Ima mnogo načina za uključivanje civilnog društva te građanki i građana: otvoren proces umjesto pregovora između partijskih vođa iza zatvorenih vrata obećava daljnju podršku i bitne doprinose cilju pronalaženja zajedničkog nazivnika. Za održive reforme potrebno je vrijeme, ali mora se započeti kako bi se završilo fazu tranzicije.

Postepen, diferenciran proces može pomoći da se stvori zamah za ustavnu reformu: o njegovim elementima treba diskutirati na različitim razinama, s različitim akterima i na različitim forumima. Deliberativne procese i participativnu demokraciju sada se provodi u sve više zemalja.²⁷ Vijećanje će omogućiti da se čuje različite glasove, garantirat će kvalitetu i održivost, dok šire sudjelovanje procesu daje na legitimnosti, čime se korisnim ukazivanjima na razmjere i principe reforme priprema završnu fazu odlučivanja u Parlamentarnoj skupštini.

Ako se pogleda sadašnju pat-poziciju, ovo može zvučati kao znanstvena fantastika, ali inicijativa odozdo sa slučajno odabranim građankama i građanima iz različitih dijelova zemlje obećava dinamiku i poglede na probleme koji su u igri različite od pogleda političkih aktera predstavljenih u institucijama.

Evropska Unija i Vijeće Evrope (te drugi akteri međunarodne zajednice) moraju podržati taj proces time što će osigurati stručno savjetovanje i smjernice za reformu. Podrška debati o reformi te, kasnije, procesu reforme povećala bi vjerodostojnost EU. Sada EU zapravo postavlja pred BiH zadatke koje ova ne može ispuniti. Za svaku reformu temeljni značaj ima koordinacija sa SAD i njihova podrška; u 2021. može se otvoriti mogućnost za to ako vlada SAD bude voljna angažirati se u ustavnoj reformi.

²⁷ Nedavni važni primjeri posebno su Island, Irska i Čile. Zajednička im je crta to što je put do formalnog procesa izmjena i dopuna pripremljen fazom široke participacije sa skupovima slučajno odabralih građana kojima su pomagali stručnjaci; proces izmjena i dopuna zasniva se na uputama i smjernicama koje su razradili građani u pretežno neformalnom, ali transparentnom kontekstu. Usp. između ostalih Cristina Fraenkel-Haeberle / Sabine Kropp / Francesco Palermo / Karl-Peter Sommermann, *Citizen Participation in Multi-level Democracies*, Brill, Leiden - Boston 2015, i Paulus Blokker, *Constitutional Reform in Europe and Recourse to the People*, u: *Participatory Constitutional Change. The People as Amenders of the Constitution*, Routledge, London - New York, 2016, str. 31-51.

izlaz iz labirinta. ustavne promjene su neophodne

U Čileu je 25. 10. 2020. održan nacionalni plebiscit o pitanju treba li izraditi nacrt novog ustava (koji bi zamijenio ustav iz Pinochetove diktature) i kako to učiniti. 25 godina nakon Dayton i Bosanci trebaju odozdo izgraditi čitavu svoju političku strukturu. Možda nema suglasnosti o tome odakle i kako početi, ali zemlji je potrebno da ispravi svoj politički sistem koji se zasniva na konstitutivnim narodima i njihovim pravima. Dakako, ideal nikako ne može biti ni "kotao za taljenje" (koji se kao model sve više propituje čak i u SAD), niti to može biti liberalno-agnostički model Francuske u kojem su pravno priznate samo apstraktne 'građanke/građani'. Multinacionalna raznovrsnost mora se održavati u multinacionalnoj državi, pored građanskog principa. Ali ne postoji gotov nacrt. Belgija ne djeluje kao uzor jer njena osnovna prepostavka homogenih, jednojezičnih populacija ne odgovara (čak i u Belgiji postoje važni izuzeci tog principa: dvojezični Bruxelles, općine s jezičnim manjinama, njemačka govorna zajednica, ...). Za održivu multinacionalnu Bosnu i Hercegovinu važno je preokrenuti sadašnju logiku daytonskog sistema zasnovanog na etničkom principu. Ljepilo koje povezuje održivu državu jesu individualna prava, institucije koje funkcioniraju, efikasne službe i solidarnost. To znači naći uređenje koje drži u ravnoteži prava građanki i građana i grupne interese te koristi decentralizaciju i federalizam kao sredstva za stvaranje demokratskijeg a ne manje demokratskog sudjelovanja, te obaveze polaganja računa kako bi se stvorilo pozitivnu dinamiku za sve građane i građanke i sve grupe.

Međutim, umiješana je čitava regija. Nasuprot Belgiji, Švicarskoj, Južnom Tirolu i drugim primjerima, susjeti Bosne i dalje se aktivno miješaju u njene unutrašnje poslove, najčešće iz vlastitih interesa. Dobri susjeti uvijek su veoma značajni. Da bi Bosna i Hercegovina imala izgleda da nađe pravu ravnotežu između teritorija, etničnosti, grupnih interesa i individualnih prava, utjecaj njenih susjeda treba ograničiti te ga za promjenu koristiti konstruktivno, za podršku tom procesu. Upravo se to dogodilo u slučaju Austrije i Italije u odnosu na Južni Tirol, ili u slučaju Irske i UK u odnosu na Sjevernu Irsku; u oba slučaja važan su element bili prekogranični odnosi, što je iskorišteno na inovativan i konstruktivan način da bi se razriješilo konkretan sukob. To bi trebale imati na umu Evropska Unija i SAD, obje direktno uključene u potonjem slučaju, i djelovati u skladu s tim, nudeći privlačne poticaje.

Na ovaj način ustavna reforma bi zaista mogla označiti kraj tranzicije i transformaciju sistema koji su Bosni u Daytonu nametnuli MZ i njeni susjeti i prelazak u održiv sistem. Dakle, izbor je između garancije daljnje konsolidacije statusa quo (uz velik rizik pogoršanja prividne stabilnosti) i pokušaja da se sistem reformira. To je, na kraju, izbor kakav je izrazio Joe Biden: "da budemo podjeljeniji..., ili da reformiramo, da ujedinimo". ■■■

DOK SE NE PROVEDE MOJA PRESUDA, U PREDSJEDNIŠTVU BIH SJEDIĆE KERBER – TROGLAVI PAS IZ GRČKOG MITA

Slađan Tomić, intervju s Azrom Zornić*

"Hercules and Cerberus LACMA", Wikimedia Commons

* Ovaj tekst je pripremljen u saradnji sa Inicijativom Građanke za ustavne promjene i Helsinskih parlamentom građana Banja Luka. Objavljen je u magazinu *Buka*; dostupan je na <https://www.6yka.com/novosti/azra-zornic-dok-se-ne-provede-moja-presuda-u-predsjednistvubih-sjedice-kerber-troglavi-pas-iz-grckog-mita>

Državljanka BiH i Sarajka Azra Zornić ne izjašnjava se kao Hrvatica, Srpskinja ili Bošnjakinja. Zbog toga joj je onemogućeno da se kandiduje za Dom naroda i Predsjedništvo BiH

Izborni zakon BiH ne priznaje identitet građanke BiH, pa se Azra Zornić obratila Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu. Sud je 15. 7. 2014. god. donio presudu u kojoj je Bosna i Hercegovina izgubila spor, a utvrđeno je da je u slučaju Zornić došlo do povrede Člana 14 (zabrana diskriminacije) u vezi sa Članom 3 Protokola broj 1 (pravo na slobodne izbore) uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima.

U obrazloženju svoje odluke, Sud je, između ostalog, utvrdio da "je ovaj slučaj identičan ranijem predmetu Sejdić i Finci, jer je i gospođa Zornić onemogućena da učestvuje na izborima za Dom naroda na osnovu svog etničkog porijekla, te je zaključio da kontinuirana nemogućnost podnositelja predstavki da učestvuju na izborima nema objektivno i razumno opravdanje, što te odredbe Ustava čini diskriminirajućim", stoji na stranici <http://www.fcjp.ba/>.

U intervjuu za magazin *Buka* Azra Zornić govori o motivima za podnošenje aplikacije, frustriranosti zbog sistemske diskriminacije, te o viziji Bosne i Hercegovine s jednim predsjednikom i jednakopravnošću svih građana i građanki BiH.

BUKA: Vi ste jedna od nekoliko bh. građanki i građana koji su tužili BiH pred Sudom u Strazburu, jer Vam je onemogućeno pravo da budete birani. Prije nekoliko dana, BiH je provela presudu Suda u Strazburu u slučaju Baralija protiv BiH; jeste li vjerovali da se to može desiti, jer mnoge presude čekaju implementaciju?

Zornić: Dejtonski mirovni sporazum je sačinjen i potpisani isključivo da bi se zaustavilo krvoproljeće i trebalo je da bude privremenog karaktera. Nikako dokument koji bi zacementirao ratne podjele i dejstva.

Čak ni takav nakaradni, oktroisani Ustav nije poznavao kategoriju konstitutivnih naroda. Tu kategoriju je inovirao Ustavni sud Bosne i Hercegovine i ugradio je u taj nakaradni Ustav, čime je zapravo zacementirao etničko čišćenje i krvoproljeće u BiH. Istovremeno, omogućio je etnonacionalističkim strankama da neprikosnoveno vladaju ovim prostorima, sve dok u Ustavu postoji taj izmišljeni termin konstitutivni narodi.

Nisam sigurna da je BiH u potpunosti implementirala presudu u predmetu Baralija. Istina, etnonacionalističke stranke su postigle politički dogovor da se konačno održe izbori u Mostaru, ali opet na način koji će im osigurati podjelu Mostara na hrvatski, bošnjački i

možda sad čak i srpski dio Mostara. S druge strane, sve je urađeno na način da se izbjegne bilo kakva mogućnost da opozicione partije na tim izborima dobiju vlast. Primjer Mostara zapravo najvjerodostojnije oslikava stanje u Bosni i Hercegovini. U svoj toj situaciji najradikalniji su HDZ BiH, koji sve vrijeme, uz direktnu pomoć i miješanje HDZ-a iz susjedne Hrvatske, pokušava uvesti treći entitet i uz to još osigurati da isključivo HDZ-ovi Hrvati imaju aktivno i pasivno biračko pravo. Tako čine i stranke iz entiteta RS, koje uz nedopustivu podršku Srbije direktno i javno, bez ikakvog pravnog osnova, oduzimaju i aktivno i pasivno pravo svim Srbima koji žive u entitetu Federacije BiH da na bilo koji način biraju ili budu birani u organe i na pozicije koje po političkom dogovoru pripadaju Srbima. S druge strane, osim Sarajevskog kantona, koji je ostao multietničan i u kojem živi najveći broj građana BiH, u ostalim kantonima, a naročito u entitetu RS, etnonacionalističke podjele su dominantne i konstantno se dodatno ojačavaju direktnom podrškom Srbije i Hrvatske. To je direktno miješanje stranih država u unutrašnji političko-pravni sistem BiH. U svoj ovoj našoj nesretnoj stvarnosti, nažalost, međunarodna zajednica je podijeljena, kao i BiH, na one koji deklarativno podržavaju multietničku građansku Bosnu i Hercegovinu, ali pri tome ne poduzimaju ništa da doprinesu demokratizaciji i vladavini prava. Zatim na one države koje javno i otvoreno podržavaju etnonacionalističke podjele u BiH. Treća kategorija su one države koje nisu uopšte zainteresovane za stanje u BiH, koje jednostavno, pasivno gledaju na balkansku Sodomu i Gomoru.

BUKA: Poražavajuće je da većina građana pristaje da na izbore izlaze kao dio jedne etničke skupine. Šta Vas inspiriše i zbog čega sve ovo radite?

Moje pasivno građansko pravo kao građanke BiH nije bio razlog već povod da podnesem aplikaciju Sudu za ljudska prava u Strazburu. Lično nemam nikakvih političkih ambicija u smislu kandidovanja i učešća u vlasti na bilo kojem nivou u Bosni i Hercegovini. Moja jedina

Osim Sarajevskog kantona, koji je ostao multietničan i u kojem živi najveći broj građana BiH, u ostalim kantonima, naročito u entitetu RS, etnonacionalističke podjele su dominantne i konstantno se dodatno ojačavaju direktnom podrškom Srbije i Hrvatske. Međunarodna zajednica je podijeljena, kao i BiH, na one koji deklarativno podržavaju multietničku građansku Bosnu i Hercegovinu, ali pri tome ne poduzimaju ništa da doprinesu demokratizaciji i vladavini prava. Zatim na one države koje javno i otvoreno podržavaju etnonacionalističke podjele u BiH. Treća kategorija su one države koje nisu uopšte zainteresovane za stanje u BiH, koje jednostavno, pasivno gledaju na balkansku Sodomu i Gomoru.

ambicija, odnosno motiv koji me tjera na daljnju pravnu borbu jeste multietnička, građanska, pravno uređena država sa jednim predsjednikom izabranim na demokratskim izborima na teritoriji cijele BiH, sa dva nivoa vlasti – državni i opštinski. Samo pravno i ekonomski stabilna BiH može opstati i pružiti svojim građanima kvalitetnu budućnost, bez straha od velikodržavnih ambicija naših susjeda za podjelom odnosno anektiranjem dijelova BiH.

BUKA: Kako se osjećate Vi kao osoba kojoj je uskraćeno osnovno pravo, pravo da budete birani? Osjećate li se nekad poniženo jer Vas država, odnosno sistem diskriminiše?

Ja, kao i svi građani u BiH osjećam se diskriminisano i obespravljen u svim segmentima života, mada sam, kao i moj otac i moj djed, rođena u ovom gradu (Sarajevu) i cijeli živim u njemu. Neki drugi ljudi iz nekih drugih gradova su doselili u Sarajevo, dočepali se vlasti i sve čine da tako i ostane zarad svojih ličnih interesa, a na štetu svih građana BiH.

BUKA: Vaš predmet je, kako stoji u presudi, identičan predmetu Sejdić i Finci. Ulijeva li Vam nadu to što je jedan od uslova za BiH za dobijanje kandidatskog statusa provedba presude Sejdić i Finci?

Predmet Sejdić i Finci nije identičan mom predmetu, jer se presuda, odnosno predmet Sejdić i Finci odnosi na prava nacionalnih manjina. Građani BiH nisu nacionalna manjina. Pravno i suštinski, vrlo jednostavno se može riješiti pitanje aktivnog i pasivnog biračkog i svih ostalih prava građana BiH na način da se u Ustavu BiH izmijeni samo jedna rečenica. To je rečenica u kojoj stoji da je BiH država svih njenih građana i građanki, a da se brišu riječi “konstitutivnih naroda Srba, Hrvata, Bošnjaka i ostalih”.

BUKA: Možete li uopšte zamisliti da u Domu naroda odnosno u Predsjedništvu BiH sjedi neko ko nije Srbin, Bošnjak ili Hrvat?

Sve dok se ne implementira moja presuda, i to u cijelosti, u Domu naroda i u Predsjedništvu BiH sjediće Kerber – troglavi pas iz grčkog mita. To je Srbin, Hrvat i Bošnjak. Tako isto i u Domu naroda.

BUKA: Nevjerovatno je da Vam se ne dozvoljava da se kandidujete kao građanka, ali recimo imate mogućnost da se izjasnite kao Hrvatica, Bošnjakinja ili Srpskinja i da tada budete kandidatkinja. Sistem Vas tjera u etnonacionalne torove, jeste li razmišljali da se “svrstate”?

Naravno da me frustrira činjenica da me sistem tjera u etnonacionalne torove. To je bio osnovni motiv i razlog mog obraćanja Evropskom sudu za ljudska prava.

Čak ni takav nakaradni, oktroisani Ustav nije poznavao kategoriju konstitutivnih naroda. Tu kategoriju je inovirao Ustavni sud Bosne i Hercegovine i ugradio je u taj nakaradni Ustav, čime je zapravo zacementirao etničko čišćenje i krvoproljeće u BiH. Istovremeno, omogućio je etnonacionalističkim strankama da neprikosnovenno vladaju ovim prostorima, sve dok u Ustavu postoji taj izmišljeni termin konstitutivni narodi.

BUKA: U slučaju Pudarić protiv BiH problematizira se i to što se iz Federacije ne može birati Srbin u Predsjedništvo BiH, a iz Republike Srpske bira se samo Srbin. Šta mislite koliko su zapravo u Evropi svjesni diskriminatorskog Ustava BiH i Izbornog zakona i zašto, sem Suda, nema jačih poruka prema BiH?

Nažalost, Svetozar Pudarić nije dočekao svoju presudu iz Strazbura. Otišao je prerano, ali je ispraćen onako građanski, dostojanstveno, kako je i živio i zaslužio. Ovaj grad i građani će ga pamtitи kao velikog čovjeka, iskrenog patriotu i pravog druga. Evropa je vrlo dobro upoznata sa diskriminatorskim Ustavom i Izbornim zakonom BiH, ali je i sama Evropa podijeljena i neusaglašena po tom pitanju. Tome svjedoče zaključci PIC-a. Da je Evropa jedinstvena, visoki predstavnik bi imao ovlaštenja da interveniše i na Izborni zakon i na Ustav. Njegova ovlaštenja proizilaze iz ovlaštenja PIC-a.

BUKA: Vjerujete li političarima kada kažu da bi voljeli Ustav i zakone koji ne diskriminišu bilo koga?

Svi političari u BiH su deklarativno za implementaciju moje presude ili se bar ne izjašnjavaju protiv, ali pritom vladajuća elita čini sve da do toga ne dođe. Naprotiv, uvjek pred izbore, maksimalno nastoje da radikalizuju odnose između naroda kako bi time sebi osigurali izborni rezultat.

BUKA: Koliko odgovornost za sve diskriminacije koje proističu iz Ustava snosi i međunarodni faktor?

Međunarodna zajednica snosi veliki dio odgovornosti za situaciju u Bosni i Hercegovini i to od Dejtona do danas. Smatram da, ako su već odlučili da se mijesaju u unutarnje stvari BiH, prisiljavanjem političara da potpišu Dejtonski i Vašingtonski sporazum, onda su trebali ići do kraja i pomoći BiH da bude pravno, ekonomski, socijalno i politički uredena i stabilna država. U protivnom, nisu se trebali nikako mijesati, trebali su nas pustiti da sami sve privredemo kraju. Svojim djelimičnim uplitanjem i rješenjima, međunarodna zajednica je samo pogoršala situaciju u BiH. ■■■

“DRŽAVA TEMELJENA NA PRINCIPU CIVILNOG DRUŠTVA JE PO SVOJOJ PRIRODI MIROLJUBIVA I HUMANA”

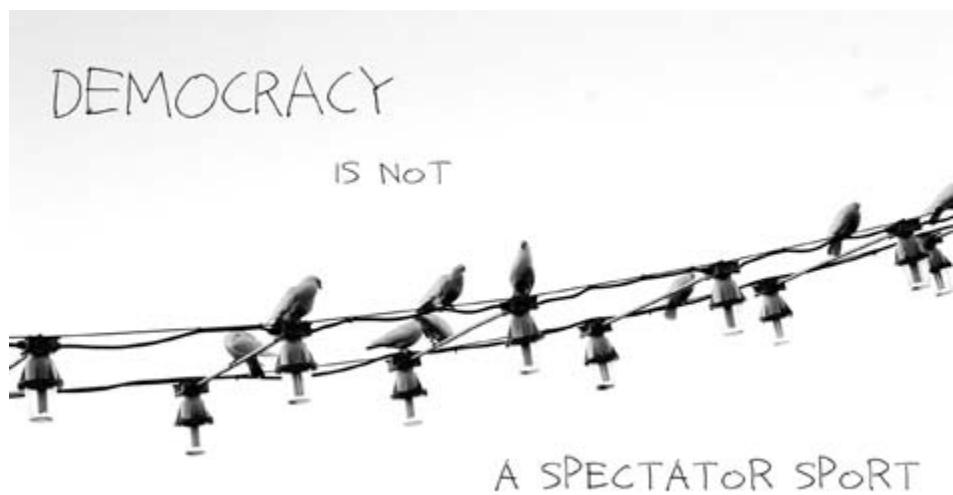
pledoaje za participativna prava svih građanki i građana u Bosni i Hercegovini

Ellen Ueberschär, u saradnji s Ninom Locher

Kad je Vaclav Havel u augustu 1991. u svojim ljetnim meditacijama razmišljao o revoluciji i novoj čehoslovačkoj državi, odlučujući ulogu igrala su iskustva civilnog društva koje se angažiralo za promjenu.

Havel, u to vrijeme predsjednik novonastale republike, bio je strastveni pobornik “građanskog principa”, kako je on to nazvao: “Ovaj građanski princip”, piše, “danас se često smatra za suprotnost nacionalnom principu, kao da previда ili potiskuje naše porijeklo, nastalo od naše nacionalne pripadnosti. [...] Ja sam za princip civilnog društva, upravo zbog toga što ljudima najbolje omogućuje da se sa sobom identificiraju i da se ostvare u svim slojevima pripadnosti svog porijekla, da se raduju svemu što pripada tom životu, ne samo jednom njegovom dijelu.”

“Democracy” by SUXSIEQ, CC-BY-NC 2.0

U odnosu na Bosnu i Hercegovinu možemo riječ nacionalno zamijeniti riječju "etnički", i već smo u središtu onoga što je mislio Václav Havel i što do danas ometa civilno društvo u zemljama Balkana, a naročito u najosjetljivoj zemlji – Bosni i Hercegovini.

Za razliku od drugih zemalja koje su do 1989./90. bile pod komunističkom vladavinom, od Jugoslavije nastale zemlje nisu u demokratsku zajednicu prešle u mirnom revolucionarnom procesu već su upale u krvave etnopoličke sukobe. Posljedice su do danas snažne.

Teoretičari demokracije poput Roberta Dahla definiraju da je demokracija ostvarena kada postoje slobodni i pošteni izbori. Dahl smatra da definicija uključuje i to da građani i građanke u demokratskoj državi uživaju slobodu okupljanja, izražavanja mišljenja i da mogu zahtijevati informacije i transparentnost. Karakter demokracije je određen i time da svi građani i građanke imaju aktivno i pasivno glasačko pravo – da mogu glasati i da mogu biti i birani.

Havelovski "građanski princip" u svojoj biti ne znači da bazu funkcioniраjuće države čine samo nacija ili etnija, nego čitav čovjek, građanke i građani u svim životnim odnosima, što je nasljeđe mirne revolucije, a u Bosni i Hercegovini nije uvaženo.

Nakon mnogo presuda na evropskim sudovima i mnogo zahtjeva tijela EU, tek u novije vrijeme raste svijest o Havelovom principu, ali tada, prije 25 godina kada su nastali ugovor i ustav, njegovo značenje je bilo previše novo i zanemareno kod velikih teoretičara demokracije čije su teorije bile podloga za te dokumente.

Do danas, 25 godina nakon Daytonskog mirovnog sporazuma koji je 14. decembra 1995. završio rat u Bosni i Hercegovini, građanke i građani su zakinuti za važna demokratska prava u smislu Dahlove definicije demokracije jer za njih

Dok god se uvažava samo teritorij i etničku pripadnost – to je nakon 25 godina očito – Bosna i Hercegovina neće moći vlastitim snagama postići demokratizaciju i uređenost zajednice u kojoj vrijedi živjeti. Građanski angažman obuhvaća više od izbornog prava i angažmana u civilnom društvu. Demokratsko sudjelovanje stanovnika znači također omogućiti suočlučivanje na regionalnom i lokalnom nivou u entitetima, kantonima i općinama Bosne i Hercegovine i pritom naročito voditi računa o pravima žena, ali i manjina. Prva pretpostavka za kraj 25-godišnje strukturne diskriminacije ljudi koji u etničkoj trodobi nemaju mjesta jest učvrstiti građanski princip u Daytonском sporazumu.

nije ispunjena prepostavka – građanski princip. Do danas ne mogu bez izuzetka sve građanke i građani sudjelovati ravnopravno u političkoj utakmici.

Ne radi se o tome da se u bosanskom ustavu općenito ne poštuju ljudska i osnovna prava i da su učešće u političkom procesu, ostvarenje aktivnog i pasivnog biračkog prava samo dio lošeg stanja. Ne, taj oblik diskriminacije tiče se srži problema, a to je da su i poštivanje i nepoštivanje ljudskih prava određeni etnopolički.

Daytonski sporazum utvrđuje u Aneksu 4 etnonacionalizam na ustavnoj razini: dva entiteta, Federacija Bosne i Hercegovine (BiH) i Republika Srpska, kao i samoupravni distrikt Brčko, čine bazu na kojoj građanke i građani triju "konstitutivnih naroda" muslimansko-bošnjačke, bosansko-hrvatske i bosansko-srpske pripadnosti mogu biti birani.

Posljedica je da se ukupno 400.000 ljudi, što je otprilike 12% stanovnika u BiH po osnovi religije, etničke pripadnosti, mjesta stanovanja ili jednostavno zbog toga što se etnički nisu mogli ili htjeli odrediti, ne mogu kandidirati za određene javne funkcije. To pogarda na primjer sedamnaest "narodnih grupa" koje su službeno svrstane u grupu "razno", kao na primjer Židovi i Židovke, Romi i Sinti. I to u zemlji u kojoj te dvije narodne grupe stoljećima imaju formativan povijesni utjecaj na zemlju i regiju. Također pogarda Bošnjake i Bošnjakinje koji žive u Republici Srpskoj ili Bosance srpskog porijekla koji žive u Federaciji. Njihovi, kao što bi rekao Vaclav Havel, "slojevi pripadnosti (svom) porijeklu" bivaju negirani i potisnuti.

Jednodimenzionalna konstrukcija države na etnopoličkom principu ne ostvaruje ni pravdu ni mir. Havel: "Država koja (...) se bazira na principu civilnog društva i koja poštuje čovjeka i njegov život u punoj širini i slojevitosti u svojoj je biti miroljubiva i humana."

Postoji međunarodna suglasnost da je ustav BiH disfunkcionalan. Institucije nisu zamišljene za državu ravnopravnih građanki i građanina, već samo dijele moć unutar etničkih grupa. Povjesno je možda razumljivo da su odredbe ustava 1995. godine snažnije težile da što prije završe etničke sukobe, što je nakon traumatičnog događaja poput Srebrenice shvatljivo. Ali cijena etnopoličkih odredbi, kao i nedostatak političke volje da ih se promijeni, od tada sprečava izgradnju države orijentirane ka dobru svih građanki i građana.

Prijeko je potrebna ustavna reforma koja potiskuje etničko u korist prava pojedinačnih građanki i građana. Venecijanska komisija odavno inzistira na promjenama. Evropski sud za ljudska prava je u pet slučajeva odlučio da pravne odredbe najdirektnije diskriminiraju građanke i građane, ako se ne smiju kandidirati za političke funkcije. Još se čeka na odluku u šestom slučaju. Prvi i vjerojatno najpoznatiji je presuda u slučaju Sejdić-Finci iz 2009. – do danas oba tužioca, bosanski Rom Dervo Sejdić i bosanski Žid Jakob Finci, ostaju uskraćeni

Ne radi se o tome da se općenito ne poštuju ljudska i osnovna prava u bosanskom ustavu i da su učešće u političkom procesu, ostvarenje aktivnog i pasivnog biračkog prava samo dijelovi lošeg upravljanja. Ne, taj oblik diskriminacije tiče se srži problema, a to je da su i poštivanje i nepoštivanje ljudskih prava određeni etnopolitički.

u svom pravu da se kandidiraju. Osim toga, izborno-zakonska diskriminacija je potpuno u suprotnosti sa ostalim ustavnim odredbama koje jako opširno isključuju diskriminaciju u različitim područjima. Od 2009. je ustavna reforma zapravo obavezna. Nije se dogodilo ništa.

Dok god se uvažava samo teritorij i etničku pripadnost – to je nakon 25 godina očito – Bosna i Hercegovina neće moći vlastitim snagama postići demokratizaciju i uređenost zajednice u kojoj vrijeti živjeti. Građanski angažman obuhvaća više od izbornog prava i angažmana u civilnom društvu. Demokratsko sudjelovanje stanovnika znači također omogućiti suodlučivanje na regionalnom i lokalnom nivou u entitetima, kantonima i općinama Bosne i Hercegovine i pritom naročito voditi računa o pravima žena, ali i manjina. Prva pretpostavka za kraj 25-godišnje strukturne diskriminacije ljudi koji u etničkoj trodobi nemaju mesta jest učvrstiti građanski princip u Daytonском sporazumu.

Budućnost Bosne i Hercegovine je u Evropi. Stoga je ispravno što je država 2016. podnijela službeni zahtjev za pristup Evropskoj Uniji. Sad država mora otvoriti put za preuzimanje evropskih zakona i regulativa u skladu s Acquisom. Za to je neophodna temeljita ustavna reforma koju zahtijeva Evropska komisija u svrhu usaglašavanja sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima. Dok Evropska konvencija o ljudskim pravima obilježava 70. godišnjicu, bosanski ustav je i nakon 25 godina u sukobu sa evropskim shvaćanjem ljudskih prava. To ne smije tako ostati – prvenstveno radi građanki i građana države!

Jer unutar Evropske Unije važi upravo princip iznalaženja dogovora između različitih etnija i nacija, za što u Bosni i Hercegovini nedostaje politička volja. U Evropskoj Uniji se raspravlja o konsenzusu u pojedinim činjeničnim pitanjima, ali se raspravlja! Bez političke spremnosti na kompromis ni jedna zajednica ne može prosperirati. Zamislimo na trenutak da je Bosna i Hercegovina članica EU-a – to bi značilo da ne govori samo svojim glasom već bi bila dio prekograničnog pronalaženja kompromisa sa članicama zapadnog Balkana – Hrvatska je već članica; Crna Gora, Albanija, Sjeverna Makedonija i Srbija su na putu ka tome. Stvaranje spremnosti na dogovor unutar bosanskog društva preko etničkih granica je neophodan korak za razvoj evropskog identiteta i povezanosti Bosne i Hercegovine na evropskoj bazi.

U smislu kakav je zastupao Vaclav Havel, građanke i građani moraju biti postavljeni u centar političkog razvoja, jer samo će onda to biti država koja "miroljubivo" i "ljudski" ulazi u međunarodnu razmjenu.

Građanke i građani su na to spremni: To se pokazalo 2014. kad su sve etnije bile obuhvaćene protestom protiv koruptne i disfunktionalne vladajuće politike, ali i u Prideu koji se mogao održati 2019. u Sarajevu i koji je zahtijevao mnogo veću demokratsku participaciju nego što je obećavao sam fokus na LGBTI zajednicu. U civilnom društvu angažirani već davno osvajaju socijalne prostore, ali treba im podrška. Kultura i obrazovanje trebaju ojačati, u školama i javnim ustanovama, u medijima i u svakodnevici gradanki i građana.

Nakon 25 godina Dayton-a konačno je vrijeme da se gradankama i građanima dade suverenitet i sudjelovanje bez razlikovanja. Tako će biti pripremljen put ka evropskoj budućnosti. ■■■

izvor:

- Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy. Participation and Opposition*. New Haven/London.
- Havel, Vaclav (1992). Sommermeditationen. Rowohlt/Berlin.
- https://www.europarl.europa.eu/thinktank/de/document.html?reference=EPRS_ATA%282015%29572811
- <https://www.hrw.org/de/news/2019/12/12/bosnien-und-herzegowina-ethnische-diskriminierung-als-haupthindernis>
- <https://womencitizensforconstitutionalreform.wordpress.com/2019/12/20/open-letter-when/>

BOSNA I HERCEGOVINA U RALJAMA ZLOSLUTNIH SAVEZA - 25 GODINA POSLIJE DEJTTONSKOG SPORAZUMA

Husnija Kamberović*

Dvadeset pet godina od potpisivanja Dejtonskog sporazuma Bosna i Hercegovina se nalazi ponovo na početku. Sporazum koji je donio mir, ponudio nadu i nagovijestio evropsku budućnost Bosne i Hercegovine, istodobno je ostavio strahove, klice za moguće nove nesporazume i mehanizme blokade na evropskom putu. Ambicije iz Srbije i Hrvatske prema Bosni i Hercegovini nisu prestale i ti velikodržavni projekti, ujedinjeni sa nefukcionalnim državnim ustrojstvom i korumpiranim političkim elitama, prijete urušavanjem mira u čitavom regionu. Savezi koje su u posljednje vrijeme nagovještavali predsjednik stranke Saveza nezavisnih socijaldemokrata SNSD i član Predsjedništva Bosne i Hercegovine iz reda srpskog naroda, Milorad Dodik, i predsjednik stranke Hrvatska demokratska zajednica BiH, Dragan Čović, uz asistenciju lidera iz Srbije i Hrvatske, opasni su ne samo po Bosnu i Hercegovinu nego su i realna prijetnja miru na Balkanu. Pod krinkom zaštite "vitalnih nacionalnih interesa" i zahtjeva za vraćanje na "izvorni Dejton" kriju se znatno dublji interesi koji se ne mogu tako jednostavno prepoznati. Takvi sporazumi su u prošlosti (sporazum Cvetković-Maček 1939, dogovor u Karadordjevu 1991. i dogovor u Grazu 1992.) uvijek donosili zlo. Onoga trenutka kada Srbija prestane igrati ulogu zaštitnika svih Srba na

* Univerzitet u Sarajevu

Balkanu, a Hrvatska odustane od ambicije da popravi svoj geografski okvir, otvorice se perspektive da politicka elita u Bosni i Hercegovini gradi jedinstvenu politiku, jer su historijska iskustva pokazala da su jedino jedinstveni odgovori politickih elita iz Bosne i Hercegovine nudili mirni izlaz. Forsiranje isključivo nacionalnog predstavljanja u Bosni i Hercegovini ne nudi dobre nade za uspjeh.

U Općem okvirnom sporazumu za mir u Bosni i Hercegovini, koji su u Dejtonu 21. novembra 1995., kao "Strane", potpisale Republika Bosna i Hercegovina, Republika Hrvatska i Savezna Republika Jugoslavija, u 11 aneksa definirana su brojna pitanja vezana za budućnost Bosne i Hercegovine. Obično se zaboravlja da je Dejtonski sporazum ne samo definirao status i odredio novu unutarnju administrativnu strukturu Bosne i Hercegovine, nego i odredio njenu evropsku orijentaciju. Unutarnja struktura Bosne i Hercegovine uspostavljena Dejtonskim sporazumom je posve ahistorijska, ona nema nikakvo historijsko utemeljenje, ali je rezultat rata i procesa koji su se odvijali na širem prostoru jugoistočne Evrope krajem 20 stoljeća, te je danas historijska činjenica. Mnogi naučnici tvrde da je sporazum, a posebno aneks 4, koji je Ustav Bosne i Hercegovine, zamišljen kao privremeno, a ne trajno rješenje, ali smo svjedoci da su mehanizmi promjene vrlo komplikirani. Iz perspektive 25 godina nakon potpisivanja sporazuma, možemo vidjeti da se na polju evropskih integracija nije puno odmaklo, ali je uspostavljeni mir sačuvan. Uz to, situaciju u Bosni i Hercegovini i oko nje najviše komplikiraju politike koje prema njoj vode Republika Srbija i Republika Hrvatska.

U svom poznatom "Sarajevskom govoru" krajem 1970. godine lider srpskih liberala Marko Nikezić je, obraćajući se Srbima u Bosni i Hercegovini, kazao da oni svoj identitet i afirmaciju trebaju razvijati u toj republici, te da se Srbija ne može identificirati sa interesima svih Srba u Jugoslaviji: "Prošlo je

Unutarnja struktura Bosne i Hercegovine uspostavljena Dejtonskim sporazumom je posve ahistorijska, ona nema nikakvo historijsko utemeljenje, ali je rezultat rata i procesa koji su se odvijali na širem prostoru jugoistočne Evrope krajem 20. stoljeća, te je danas historijska činjenica. Mnogi naučnici tvrde da je sporazum, a posebno aneks 4, koji je Ustav Bosne i Hercegovine, zamišljen kao privremeno, a ne trajno rješenje, ali smo svjedoci da su mehanizmi promjene vrlo komplikirani. Iz perspektive 25 godina nakon potpisivanja sporazuma možemo vidjeti da se na polju evropskih integracija nije puno odmaklo, ali je uspostavljeni mir sačuvan.

vreme takve identifikacije Republike Srbije sa Jugoslavijom, koja je, s jedne strane, vodila zapostavljanju stvarnih interesa Republike [Srbije], a sa druge, kod drugih naroda Jugoslavije mogla biti doživljena samo kao težnja ka hegemoniji". Puno vremena nakon ovog govora jednog srbijanskog lidera, Stjepan Mesić, predsjednik Republike Hrvatske, šaljući poruku Hrvatima u Bosni i Hercegovini, kazao je: "Vaša je domovina Bosna i Hercegovina, vaš glavni grad je Sarajevo, svoju politiku kreirajte zajedno s druga dva naroda". Nasuprot ovim dvjema izjavama, koje pokazuju odnos poštovanja Srbije i Hrvatske prema Bosni i Hercegovini, često smo u povijesti svjedočili, kao što i danas svjedočimo, ne samo izjavama nego i aktivnom djelovanju koje pokazuje da bi dva bosanskohercegovačka susjeda radije vidjela Bosnu i Hercegovinu kao tampon zonu, a ne kao istinskog i ravnopravnog susjeda/komšiju.

Tokom 20. stoljeća odnosi političkih elita Srbije i Hrvatske prema Bosni i Hercegovini su se razvijali različitom dinamikom, a konačni rezultati su uvijek ovisili o sposobnosti političkih elita u Bosni i Hercegovini da se nametnu kao ravnopravan partner. Tu su primjetna tri pravila:

Prvo, u razdobljima kada je politička elita u BiH bila slaba i podijeljena u odnosu na temeljna pitanja suvereniteta i cjelovitosti Bosne i Hercegovine, uticaji iz Srbije i Hrvatske su se tragično završavali po Bosnu i Hercegovinu. U razdobljima

kada je elita u BiH imala samopouzdanje i iskazivala političko jedinstvo – uticaji iz Srbije i Hrvatske na procese u BiH su slabili i završavali fijaskom.

Drugo, kada su političke elite u BiH nastupale isključivo kao zaštitnici etničkih ili vjerskih interesa, nisu imale dovoljno snage braniti suverenitet i cjelovitost BiH. Kada su nadilazile etničke i vjerske okvire – imale su dovoljno snage da se uspješno suprotstave negativnim i paternalističkim uticajima iz susjedstva i da grade bosanskohercegovačku državnost i društvo u cjelini.

Treće, kada su lideri etničkih stranaka u Bosni i Hercegovini pravili odvojene sporazume, uvijek su ti sporazumi dovodili do nacionalnih stradanja, iako su opravdavani kao spas za ugrožene nacionalne interese.

Pokažimo to na konkretnim primjerima.

Između dva svjetska rata i Bosna i Hercegovina i Jugoslavija su preživljavale stalne krize. Nisu te krize bile rezultat sukoba nacionalnih ideologija, niti su politička sporenja bila uvijek odraz nacionalnih identiteta, nego nespremnosti političkih elita da postignu kompromis. Odnosno, krize su bile rezultat konkretnih odluka koje su političke elite donosile poslije 1918., kako je to prije nekoliko godina u svojoj knjizi *Nedostizni kompromis* uvjerljivo dokazao Dejan Đokić. „Nedostizni kompromis“ u Jugoslaviji nije se mogao nadomjestiti parcijalnim srpsko-hrvatskim sporazumom 1939. na račun Bosne i Hercegovine, iako se to u tom trenutku činilo dobrim rješenjem za Jugoslaviju. Ipak, pokazalo se da sporazum nije ništa dobrog donio, jer je kraljevina Jugoslavija lako srušena 1941. godine, a Banovina Hrvatska, kao dio Jugoslavije, uspjela je preživjeti tek nešto malo duže od jedne godine. Političke elite u Bosni i Hercegovini nisu bile jedinstvene: srpska politička elita, podijeljena između lojalnosti BiH i Jugoslavije, nije uspjela naći kompromis sa ostalima i stalno je otvarala nove frontove sukoba; muslimanska politička elita je izražavala lojalnost Jugoslaviji kako bi očuvala teritorijalnu cjelovitost BiH. Zbog toga je bila u konstantnom sukobu sa dijelom srpske političke elite u BiH, ali je pravila kompromise i stvarala političke saveze sa političkim elitama iz Srbije, zbog čega ju je politička elita iz Hrvatske optuživala da zbog takvog laviranja može biti krivac „ukoliko nekada dođe do podjele Bosne“; hrvatska politička elita u Hrvatskoj formalno je zastupala stav da ljudi u BiH imaju slobodu odlučivati o statusu Bosne i Hercegovine, ali je, čim se 1939. ukazala prilika, odlučila stvoriti Banovinu Hrvatsku i u nju uključiti dijelove BiH sa hrvatskom katoličkom većinom uz obrazloženje koje je Maček dao: „Nećemo mi [Hrvati katolici] zbog vas [muslimana] biti vječito u ropstvu“. Ovaj sporazum srpske i hrvatske političke elite iz 1939. značio je dalju podjelu Bosne i Hercegovine, ali je istodobno pokazao i neuspjeh jugoslavenske integracije te ozvaničio definitivno razdvajanje Srba i Hrvata u dvije zasebne nacije.

Takov sporazum je bio moguć i zbog toga što je poslije 1935. muslimanska politička elita oslabljena ulaskom u Jugoslovensku radikalnu zajednicu.

Naime, muslimanska politička elita, okupljena oko Mehmeda Spahe, odrekla se samostalne političke stranke radi sticanja autonomije Islamske vjerske zajednice, ali je na taj način sužen njen manevarski prostor i mogućnost uticaja na dalje debate o organizaciji jugoslavenske države. Bez unutarnjeg konsenzusa, političke elite nisu bile u stanju očuvati cjelovitost Bosne i Hercegovine između dva svjetska rata. No, kada je socijalistička elita postigla taj konsenzus – Bosna i Hercegovina je funkcionirala kao cjelina od 1945. do kraja 1980-ih godina. Iluzija je pretpostavljati da su i u tom razdoblju srbijanske i hrvatske političke elite prema Bosni i Hercegovini gradile politiku na temeljima na kojima ju je gradio i iskazao 1970. Marko Nikezić. Iako formalno ravnopravna, Bosna i Hercegovina je uložila puno truda da tu ravnopravnost u praksi ostvari. A to je mogla učiniti samo onda kada je izgradila svoje unutarnje jedinstvo. Krajem 1960-ih i početkom 1970-ih bosanskohercegovačka elita je bila jedinstvena u naporima da se zaustave uticaji iz Hrvatske i odbace "paternalističke aspiracije" iz Hrvatske prema Bosni i Hercegovini. Edvard Kardelj je 1977. u jednom razgovoru s Brankom Mikulićem upozorio svog sagovornika kako mnogi u Jugoslaviji, posebno u Srbiji i Hrvatskoj, spletkare protiv Bosne. No, dodao je Kardelj na kraju, "Vi u Bosni i Hercegovini ste jedinstveni, ne date se pocijepati, pa je ogovaranje manje opasno". Kada je u prvoj polovici 1980-ih iz Srbije krenula kampanja protiv Bosne i Hercegovine, Nikola Stojanović, etnički Srbin, je bio vrlo oštar prema rukovodstvu Srbije i prijetio im je da će angažirati medije u Bosni i Hercegovini da krenu u kampanju protiv srpskog rukovodstva, što je imalo pozitivan učinak. U pozadini ovog uspjeha je stajalo – jedinstvo političke elite u Bosni i Hercegovini bez obzira na nacionalnu pripadnost.

Kada je to jedinstvo narušeno – ponovo se nad Bosnom i Hercegovinom nadvio oblak zloslutnog saveza. Ideje iz sporazuma srbijanske i hrvatske političke elite, prvi put oživotvorene 1939. stvaranjem Banovine Hrvatske, ponovo su dobine na snazi, a Banovina Hrvatska je postala ideal hrvatskoj nacionalističkoj političkoj eliti 1990-ih godina. S druge strane, ideje o Bosni i Hercegovini kao jezgru srpskog nacionalnog prostora su dobine novi zamah. Tokom 1991. odvijali su se pregovori Franje Tuđmana i Slobodana Miloševića o rješavanju jugoslavenske krize, a jedna od opcija koja je stavljena na stol bila je – podjela Bosne i Hercegovine. Danas je jasno da je ovaj razgovor bio uperen i protiv Izetbegovića, ali i protiv Markovića. Razgovori u Karadžorđevu, o čijem sadržaju su mediji nagadali, očigledno su bili puno više od običnog prijateljskog časkanja dvojice predsjednika. U svom dnevniku Dušan Bilandžić piše: "Objasnjava mi Tuđman, da je u Karadžorđevu 25. marta 1991. godine postignut načelnji dogovor s Miloševićem o podjeli Bosne i Hercegovine". Formirane su i ekspertne komisije koje su trebale konkretnizirati ideje o podjeli. U pozadini je bilo uvjerenje da se jugoslavenska kriza može riješiti dogовором između Srba i Hrvata i podjelom Bosne i Hercegovine. Susreti ekspertnih komisija nisu dali nikakav rezultat, ali je ostao gorak dojam da je "duh

Karadordjeva”, odnosno dogovor o podjeli Bosne i Hercegovine, bio postignut i da je rat koji se vodio poslije toga bio u neku ruku “dogovoren rat”. Teško je prihvati tezu o “dogovorenom ratu” jednako kao što je teško opovrgnuti svjedočenja koja kazuju da je u Karadordjevu doista dogovarana podjela Bosne i Hercegovine. Iako dogovor u Karadordjevu, kako se čini, nije pretočen u neki pisani obavezujući dokument, i premda su o njemu najviše svjedočili kasniji Tuđmanovi politički protivnici (ali tadašnji saveznici), zbog čega je i svrstan u kategoriji političkih mitova, odnosno u “izmaštanu nadogradnju, iskriviljeno ili neobjektivno, nepouzdano, sporno objašnjenje stvarnosti”, danas je najraširenije uvjerenje da je u Karadordjevu doista postignut načelni dogovor o podjeli Bosne i Hercegovine, ali operacionalizacija tog dogovora nikada nije dovedena do kraja. Sastanak nije bio tajni, ali je sadržaj ostao dobrom dijelom tajan. Na sastanku je sigurno bilo riječi i o Bosni i Hercegovini, ali nije sačuvan nikakav pisani obavezujući dokument o njenoj podjeli. Najbliže istini je uvjerenje da se o tome tada razgovaralo, kao i o nizu drugih opcija.

Ovdje je, ipak, ključno to da su Tuđman i Milošević nesporno u Karadordjevu razgovarali i o Bosni i Hercegovini. Prije samog sastanka u Karadordjevu, Alija Izetbegović je u pismu upućenom Tuđmanu naveo kako “ima izvjesne informacije” da će Milošević Tuđmanu “ponuditi neka parcijalna rješenja, koja bi bila dijelom ostvarena na račun Muslimana i BiH”, te moli Tuđmana da to odbije, jer bi “to vodilo kaosu koji neke snage priželjkaju”. Vjerovatno je u tim razgovorima bilo i prijedloga o njenoj podjeli kao načinu za konačno rješenje srpsko-hrvatskog pitanja, a sigurno je da su kasnije ekspertne komisije radile na razgraničenju, kao jednom od modela za rješenje jugoslavenske krize. Ti dogovori, međutim, ne samo da nisu mogli donijeti nikakvo “konačno rješenje” nego su doveli do strašnog rata u kojem su svi stradali, a posebno Hrvatska i Bosna i Hercegovina. Dogovori Srbije i Hrvatske na račun Bosne i Hercegovine

Politika koja je vođena u Bosni i Hercegovini posljednjih 30-ak godina, a koju je podržavala i međunarodna zajednica, upravo je promovirala etnopoličke orientacije, i to sada polako dolazi na naplatu i prijeti opstanku Bosne i Hercegovine. Podržati princip isključivog nacionalnog predstavljanja i sve svoditi na sporazume “nacionalnih lidera”, koliko god izgledalo legitimno, toliko je opasno, jer svaki sporazum na takvim principima samo će voditi crtanju novih granica. Nakon svih negativnih iskustava i pred Drugi svjetski rat i pred ratove 1990-ih, današnja uvjerenja nekih balkanskih lidera da bi se konačno rješenje i trajni mir mogao postići novim razgraničenjima, a u razgraničenjima najgore prođu najslabiji, su opasna, jer bi svako novo razgraničenje bilo praćeno novim talasima etničkih progona.

početkom 1990-ih nisu mogli donijeti ništa dobro ni jednim, ni drugim ni trećim. Takvi savezi su uvijek nagovještavali zlo.

U to “činjenje zla” su se potom uvlačile etničke elite u samoj Bosni i Hercegovini. Na početku rata protiv Bosne i Hercegovine 1992., u Grazu je 6. maja 1992. postignut (opet ne u pisanoj formi) sporazum Mate Bobana, lidera paradržavne Hrvatske zajednice Herceg-Bosna i sada osuđenog ratnog zločinca Radovana Karadžića, lidera Srpske demokratske stranke u BiH (SDS), koji je pokazao da je tek unutarnja potpora tim vanjskim intervencijama protiv Bosne i Hercegovine otvarala mogućnosti za uspjeh. Ovaj sporazum u Grazu je “*zacrtao obrise teritorijalnih ambicija koje su isle mnogo izvan područja u kojima su živjeli Srbi i Hrvati*”. Par dana nakon tog sporazuma, Skupština Republike Srpske je 12. maja 1992. usvojila Šest strateških ciljeva, koji su nagovijestili veliku nesreću i zlo u Bosni i Hercegovini.

No, čini se da na Balkanu zla nije nikada dovoljno. Nedavna izjava Milorada Dodika da će Srbi i Hrvati “kreirati zajedničku izjavu kako BiH može da funkcioniše” i da, ukoliko ne bude prihvaćena, “jedino je rješenje razdruživanje”, zaziva upravo to zlo. Ona je opasna zato što nagovještava stvaranje “saveza nacija”, i parcijalne dogovore dvojice i stavljanje trećeg pred ultimatum, poput dogovora iz Karadžorđeva i Graza, s tim da se sada to nagovještava vrlo otvoreno. Ali, osim što ultimatumi na Balkanu nisu nikada dobro završavali, ova Dodikova izjava je opasna i zbog toga što implicira jedinstvo nacije oko jednog cilja, a taj cilj definira jedna nacionalna stranka (u ovim slučaju su to SNSD i HDZ BiH). Politika koja je vođena u Bosni i Hercegovini posljednjih 30-ak godina, a koju je podržavala i međunarodna zajednica, upravo je promovirala etnopolitičke orijentacije, i to sada polako dolazi na naplatu i prijeti opstanku Bosne i Hercegovine. Podržati princip isključivog nacionalnog predstavljanja i sve svoditi na sporazume “nacionalnih lidera”, koliko god izgledalo legitimno, toliko je opasno, jer svaki sporazum na takvim principima samo će voditi crtanju novih granica. Nakon svih negativnih iskustava i pred Drugi svjetski rat i pred ratove 1990-ih, današnja uvjerenja nekih balkanskih lidera da bi se konačno rješenje i trajni mir mogao postići novim razgraničenjima, a u razgraničenjima najgore prođu najslabiji, su opasna, jer bi svako novo razgraničenje bilo praćeno novim talasima etničkih progona. Uvjerenja koja često čujemo od predsjednika Srbije Aleksandra Vučića o poštovanju suvereniteta BiH ne djeluju uvjerljivo kada se promatraju u kontekstu njegovih bliskih odnosa sa Miloradom Dodikom, koji koristi svaku priliku da naglasi želju za ujedinjenjem Republike Srpske sa Srbijom (koja se konstantno naoružava). S druge strane, hrvatska politika prema BiH je također, formalno, u granicama poštovanja suvereniteta, ali insistiranje isključivo na parcijalnoj politici, usmjerenoj na podršku zahtjevima Hrvatske demokratske zajednice BiH, ne ostavlja puno prostora za razvoj politike međusobnog poštovanja. Izjave poput one da su u Bosni i Hercegovini “život i

budućnost Hrvata s Bošnjacima”, su tačne, ali one moraju izaći izvan tih okvira dualizma (Srbi i Hrvati, Hrvati i Bošnjaci) i vratiti se na princip da su u Bosni i Hercegovini “život i budućnost Hrvata i Srba s Bošnjacima”.

I na kraju, stavovi o Bosni i Hercegovini koji se mogu čuti iz redova najjače bošnjačke nacionalne stranke, i dijela lijevo orijentiranih intelektualnih krugova, sada se čine gotovo posve nerealnim. Evropa i svijet ne nude nikakva rješenja, a budući da je u ovom trenutku Bosna i Hercegovina sigurno najslabija država na Balkanu, da je njena unutarnja struktura razbijena, vezivnih tkiva je sve manje, etničke elite dominiraju na političkoj sceni, a zov nacionalne države prešao je granice današnjih država, čini se da je potrebno izaći sa nekim realnim prijedlozima, kako ovo izravno uključivanje Srbije i Hrvatske u pitanje Bosne i Hercegovine, uz inertnost Evrope, ne bi ostavilo trajne negativne posljedice po zemlje na Balkanu. U pozadini svih ovih razgovora se ipak naziru ideje o novim razgraničenjima. U tom okviru razgovori koji su posljednjih dana organizirani u Zagrebu i Beogradu sa “nacionalnim liderima” iz Bosne i Hercegovine su poput biopsije koja bolesno tkivo Bosne i Hercegovine može samo još više razoriti. Poslije 30 godina od Karadordjeva i svih ratnih iskustava morali bismo prihvativi činjenicu da su postojeće granice država nepromjenjive, ali je važno i razumjeti da su unutarnji odnosi podložni raznim dinamikama i da se mogu mijenjati. Uz jasno i dosljedno razvijanje odanosti državi. Ako toga ne bude, savezi koji se naziru iza ovih dogovaranja slute na zlo i prijete da se Bosna i Hercegovina, dvadeset i pet godina nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma, vrati na početak. ■■■

KOME, USTVARI, PRIPADA USTAV BIH?

Željka Umičević*

*Protestni marš žena
8. marta 2020.
CC-BY-SA 2.0*

Nakon tri, i ujedno jedina ozbiljna pokušaja pregovora oko promjene Ustava¹, bilo je evidentno da se Ustavom bave isključivo političke elite, odnosno predsjednici vodećih političkih partija, uz posredstvo međunarodne zajednice. Pregовори су vođeni netransparentno, izvan zvaničnih institucija, daleko od očiju javnosti. Prijedlozi promjene

¹ Prvi ozbiljan pristup ustavnim promjenama u BiH desio se poslije izvještaja Venecijanske komisije iz 2005. godine, u kojem je naznačeno šta su problemi u ustavno-pravnom okviru BiH. Nakon ovog izvještaja, međunarodna zajednica je inicirala pregovore sa političkim liderima u BiH na izmjenama Ustava poznatije kao "Aprilski paket" (2006.), "Butmirski sporazum" (2009.) "Prudski sporazum" (2008.). Aprilski paket je dospio i u parlamentarnu proceduru, ali nije usvojen, dok Butmirski paket i Prudski sporazum nisu dospjeli ni do Parlamenta BiH.

ustava nisu odražavali stavove šire javnosti i zainteresovanih grupa, nego su bili isključivo stavovi vladajućih političkih partija i njihovih interesa.

Iako Rezolucija 1325 naglašava neophodnost učešća žena u svim fazama mirovnih procesa – od mirovnih pregovora do obnove društva, žena u ovim pregovorima vođenim u periodu 2006 – 2009. nije bilo, i nijedan od tri predložena paketa ustavnih promjena nije obuhvatao, između ostalih, i pitanja kojima bi ravnopravnost polova postala ustavni princip.

Nezadovoljne ovakvim pristupom domaćih lidera i međunarodnih predstavnika, koji su protivno raznim deklaracijama, rezolucijama i pravilnicima EU, kao i domaćim zakonima koji obavezuju na poštivanje ravnopravnosti polova, konstantno ignorisali i isključivali žene iz pregovaračkih procesa, predstavnice NVO su u oktobru 2009. uputile protestno pismo inicijatorima butmirskih pregovora². Pismo je poslano na adresu Karla Bilta, tadašnjeg ministra vanjskih poslova Švedske, Džejmsa Stanberga, tadašnjeg zamjenika državne sekretarke SAD i Valentina Incka, Visokog predstavnika u BiH. Pismom je traženo da se prestane sa praksom diskriminacije žena, da se uključe u pregovaračke procese kako bi mogle pregovorima dati drugačiju perspektivu i “usmjeriti ih ka potrebama i interesima običnih građana i građanki ove zemlje koji ne mogu živjeti od ‘principa konstitutivnosti’”. Na pismo je odgovorio jedino Džejms Stanberg.

Ovo je bio početak ideje o umrežavanju žena širom BiH i zajedničkom pronalaženju rješenja koja bi se inkorporirala u Ustav, a na osnovu koje je 2013. godine nastala Inicijativa Građanke za ustavne promjene. Ovo je bila, a i do danas je ostala, jedina ženska inicijativa u okviru koje 36 nevladinih organizacija i pojedinki iz čitave Bosne i Hercegovine organizovano djeluje u vezi sa pitanjima ustavnih promjena u BiH. Stav svih članica Inicijative je da reforma ustava BiH mora predstavljati konsenzus i uključivanje svih zainteresovanih strana o pitanjima kojima bi se definisao budući okvir zajedničkog života, te da se ravnopravno u taj proces moraju uključiti muškarci i žene.

Samim nazivom inicijative se željelo ukazati na postojanje građanki i žena u BiH koje mogu ravnopravno učestvovati u inicijativama i rješavanjima političkih problema, čije stavove treba uzeti u obzir prilikom donošenja svih odluka, pogotovo onih koje se reflektuju na živote običnih građana i građanki. Imenom inicijative željelo se ukazati i na činjenicu da je Ustav BiH napisan isključivo

² Protestno pismo je bilo rezultat regionalnog okruglog stola održanog od 21. do 23. oktobra 2009. u Banjaluci u organizaciji Fondacije Udržene žene i Helsinskih parlamenta građana Banja Luka. Okrugli sto je okupio više od 30 predstavnica ženskih nevladinih organizacija iz BiH, Srbije, Crne Gore, Hrvatske i Makedonije.

u muškom rodu (predsjedavajući, delegat, zamjenik, sudija, ...) i da su žene u tekstu Ustava nevidljive³.

Žena u Ustavu ne postoji ni kao građanka, jer postojeći Ustav diskriminira građanke i građane dajući prednost kolektivnim nad građanskim pravima, što je potvrdio i Evropski sud za ljudska prava u slučaju Azre Zornić.

Imajući u vidu diskriminatornu prirodu Ustava BiH, Inicijativa “Građanke za ustavne promjene” definisala je pet ključnih prioriteta na kojima želi raditi i set rodno senzitivnih amandmana⁴, svjesne da, u postojećem političkom kontekstu, donošenje potpuno novog Ustava (što bi bilo najbolje rješenje) nije izvodljivo. Prioriteti i amandmani su objedinjeni u dokumentu Inicijative pod nazivom “Platforma ženskih prioriteta za ustavne promjene sa amandmanima na Ustav BiH iz rodne perspektive”.^{5*}

Ono na šta se stavlja poseban naglasak u Platformi je upotreba rodno senzitivnog jezika u ustavu BiH i uvođenje afirmativnih mjera u radi postizanja rodne i polne ravnopravnosti. Pored ova dva prioriteta, Inicijativa se zalaže još i za proširenje postojećeg kataloga prava odredbama vezanim za jedinstvenu zdravstvenu, socijalnu i porodičnu zaštitu, veću sudske i pravne zaštitu ljudskih prava i sloboda, te uvodenje principa direktnе demokratije koji bi bio primjenjen na proces ustavne reforme.

Takođe, Inicijativa se zalaže i za primjenu Preporuka Komiteta Cedaw (Opšte preporuke 33 i Zaključne preporuke u četvrtom i petom (2013) i šestom izvještaju (2019) za BiH) kojima se od države zahtijeva ugradivanje definicije ravnopravnosti polova između muškaraca i žena i zabrana direktne i indirektnе diskriminacije žena u javnoj i privatnoj sferi jer je BiH jedna od rijetkih evropskih država koja nema ravnopravnost polova kao ustavni princip⁶.

³ “Vidljivost žena u jeziku je veoma važna, jer se u jeziku reflektuju rodni odnosi u društvu. Korištenjem rodno senzitivnog jezika se pokazuje težnja društva da se i putem jezika radi na povećanju stepena jednakosti i ravnopravnosti između muškaraca i žena”. Vidjeti: “Vodič kroz Ustav od Ž(ena) do A(mandmana)”, 2017 https://gradjankezaustavnepromjene.files.wordpress.com/2017/09/vodic-z_a.pdf

⁴ Skup rodno senzitivnih amandmana nastao je na osnovu istraživanja “Ustav i rod: Analiza mogućnosti rodno-senzitivne reforme Ustava BiH”

⁵ https://womencitizensforconstitutionalreform.files.wordpress.com/2016/02/platform-of-women_s-priorities-for-constitutional-reform-and-amendments-to-the-constitution-of-bosnia-herzegovina-from-a-gender-perspective.pdf

⁶ Report of civil society organizations on implementation of the concluding observations and recommendations of CEDAW committee for Bosnia and Herzegovina 2013-2017, <https://hcabl.org/wp-content/uploads/2016/11/CEDAW-ENG-web.pdf>

Kroz usvajanje skupa rodno senzitivnih amandmana koje Inicijativa predlaže, u Ustavu će žene postati vidljive i putem jezika, poštovaće se gramatički rod⁷, a mjerama pozitivne diskriminacije podstakli bi se i ohrabrili svi državni, entitetski, kantonalni i lokalni organi vlasti da primjenjuju ove mjere, da provode inkluzivnu politiku i rade na ostvarivanju stvarne i pune ravnopravnosti polova u društvu.

Kao jedan od problema koji direktno utiče na živote građana i građanki u BiH, a čiji se stvarni uzrok nalazi u Ustavu BiH, je nepostojanje jedinstvene zdravstvene, socijalne i porodične zaštite. Zbog neusklađenosti zakona između svih nivoa vlasti i različitog pristupa ovoj oblasti, u BiH je vidna diskriminacija građana/ki po pitanju ostvarivanja ovih prava. Već 25 godina stepen ostvarivanja prava poput porodiljske nadoknade i prava na medicinsku potpomognutu oplodnju se razlikuje između entiteta, odnosno između kantona, te na taj način država dozvoljava postojanje diskriminacije

Paralelno sa zalagačkim aktivnostima usmjerenim na donosioce odluka, Inicijativa radi i na upoznavanju građana/ki BiH sa ustavnom problematikom i pokušava demistifikovati sam pojam promjene ustava, jer su višegodišnjim korištenjem ovog izraza sa isključivo negativnom i ratnohuškačkom intonacijom, političke elite uspjele stvoriti otpor i strah od samog pomena ovih riječi. Na taj način uticale su na opšti stav da su stvarne ustavne promjene nemoguće i da otvaranje ovog procesa ne bi donijelo ništa dobrog građanima/kama.

⁷ Zvanični jezici u BiH, srpski, bosanski i hrvatski su orodnjeni, odnosno sadrže ženski, muški i srednji rod, te imaju pravilo kongruencije – gramatičko pravilo o slaganju roda, broja i padeža pridjeva i imenica, odnosno roda i broja imenica i glagola u rečenici. Ženski gramatički rod u B/H/S jeziku, dakle, postoji. Međutim, u praksi, zakonima, pravilnicima, pa i u samom Ustavu BiH se (pre)često koristi samo muški rod kao generički za sva tri roda iako je u Zakonu o ravnopravnosti polova (Izmjene i dopune Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH, Službeni glasnik 102/09, 29.12.2009.) navedeno da "Diskriminacija u jeziku postoji kada se koristi isključivo jedan gramatički rod kao generički pojam".

među ženama i daje pravo entitetima/kantonima da samostalno određuju, u skladu sa raspoloživim budžetom, koliko žena/porodilja u njihovom entitetu/kantonu "vrijedi", odnosno način na koji će žena ostvariti svoje pravo. Članice Inicijative se zalažu za proširenje i precizno definisanje Kataloga prava u Ustavu, ne predlažu prenos nadležnosti nego se ostavlja prostor entitetima da nađu odgovarajući model poštovanja ovog ustavnog prava kojim bi se garantovala jednaka prava za sve građane i građanke na cijeloj teritoriji BiH, ali i jednaka specifična prava za sve žene.

Platforma ženskih prioriteta predlaže da se u Ustav uvede i princip direktnе demokratije, i to kroz dva instrumenta neposredne demokratije - referendum i građansku inicijativu koji omogućavaju neposredno učeće građana i građanki u donošenju bitnih odluka za BiH. Trenutno Ustav ne daje građanima/kama mogućnost direktnog učestvovanja u kreiranju politika, a na ovaj način bi im bilo omogućeno da iskažu svoju političku volju i stav naspram pitanja bitnih za određivanje pravca u kojem se država razvija.

Pored navedenih nedostataka u Ustavu koji utiču generalno na sve građane i građanke BiH, pripadnici nacionalnih manjina (tzv. ostali) i oni koji se izjašnjavaju samo kao građani (bez želje ili potrebe da pripadaju nekom od konstitutivnih naroda ili nacionalnosti) su dvostruko diskriminisani jer Ustav garantuje ostvarivanje svih prava i sloboda samo konstitutivnim građanima/kama. Evropski sud za ljudska prava u Strazburu je utvrdio da ovakvim Ustavom BiH krši Evropsku konvenciju za zaštitu prava i osnovnih sloboda, te donio četiri presude⁸ kojima se nalaže promjenu ustava i izbornog zakonodavstva i uklanjanje spornih diskriminirajućih odredbi. Da bi BiH bila funkcionalna država, sposobna za integracije u Evropsku uniju i druge euroatlantske organizacije, moraće garantovati građanima i građankama individualna prava u svim oblastima, što je takođe jedan od prioriteta za koji se Inicijativa Građanke za ustavne promjene zalaže.

Od 2013. godine do danas, zalažući se za navedene prioritete za ustavne promjene, Inicijativa je dobila podršku od Komisije za ostvarivanje ravnopravnosti polova Predstavničkog doma PSBiH (saziv 2014-2018)⁹, od

⁸ Presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetima: "Seđić-Finci protiv Bosne i Hercegovine" (2009), "Zornić protiv Bosne i Hercegovine" (2014), "Pilav protiv Bosne i Hercegovine" (2016), "Šlaku protiv BiH" (2016). Trenutno je u postupku pred istim sudom predmet "Pudarić protiv Bosne i Hercegovine", koji se takođe odnosi na ustavnu diskriminaciju.

⁹ Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti polova Predstavničkog Doma Parlamentarne Skupštine BiH je 2013. godine dala podršku rodnim amandmanima iz Platforme ženskih prioriteta (korištenje rodno-senzitivnog jezika, uvođenje afirmativnih mjera i definisanje ravnopravnosti polova kao ustavne vrednote) i uputila ih Vijeću ministara i Kolegiju Predstavničkog doma koji su, kako su odgovorili na upit Inicijative, "primili k znanju". Do danas, rodni amandmani Inicijative nisu bili tema sjednica Parlamentarne skupštine, BiH.

S obzirom na to da je Ustav BiH dio mirovnog ugovora, izrađen je i usvojen bez učešća građana/ki Bosne i Hercegovine i bez primjene procedura koje bi mu dale demokratski legitimitet, Ustav nikada nije bio shvaćen kao dokument koji pripada građanima/kama, kao alat koji bi građani/ke mogli unaprediti i putem kojeg bi mogli kreirati i razvijati društveno političke odnose. Već 25 godina Ustav BiH je potpuno otuđen od onih čije živote, slobode i prava reguliše.

Agencije za ravnopravnost polova¹⁰, predstavnika/ca vlasti na državnom i entitetskom nivou s kojima smo se sastali, kao i međunarodne zajednice. Većina njih se slaže da su ustavne promjene neophodne, pogotovo iz rodne perspektive, što potvrđuje i to da su u Rezoluciji o ženama na Zapadnom Balkanu¹¹ doslovno inkorporirane preporuke koje su bh. NVO dostavile predлагаčici rezolucije Biljani Borzan, a u kojoj se u tački 18. navodi: *Encourages the Government of Bosnia and Herzegovina to use gender-sensitive language, incorporate a clear definition of gender equality and prohibit direct and indirect discrimination in the Constitution, as part of the constitutional review process.*¹²

Iako su zahtjevi za pokretanje procesa ustavnih promjena dolazili iz Brisela kroz godišnje rezolucije i izvještaje o napretku u BiH, kao i kroz presude Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu, vlasti ove zahtjeve nisu ozbiljno shvatale. U prilog tome govori činjenica da se na realizaciju presude Seđić-Finci čeka od 2009. godine i da od 2015. pa do kraja mandata prethodnog saziva parlamenta BiH 2018. godine nije formirana radna grupa koja je trebala odrediti rokove za sprovodenje aktivnosti Akcionog plana za realizaciju presuda “Zornić protiv Bosne i Hercegovine” i “Seđić i Finci protiv Bosne i Hercegovine”.

Takođe, iako su postojale razne inicijative i prijedlozi ustavnih rješenja od strane političkih partija i nevladinih organizacija, one nikada nisu došle u parlamentarnu proceduru, što dovoljno govori o tome koliko vladajuće elite nisu spremne da ozbiljno rade na procesu ustavnih promjena jer bi se na taj način morali odreći pozicija i moći koje ima sadašnji ustav obezbjeđuje.

Paralelno sa zalagačkim aktivnostima usmjerenim na donosioce odluka, Inicijativa radi i na upoznavanju građana/ki BiH sa ustavnom problematikom

¹⁰ Agencija za ravnopravnost spolova BiH je 2007.godine predložila set amandmana na Ustav BiH, između ostalih i one koje se tiču rodno odgovornog jezika i afirmativnih mjera i u saradnji sa Inicijativom 2016. godine organizovala zajedničku konferenciju na kojoj se ukazalo na važnost inkorporiranja rodne perspektive u Ustav i na koji način se to reflektuje na položaj žena.

¹¹ https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/FEMM/DV/2019/01-23/1163876EN/draftmotionforresolutionWomensrightinWesternBalkans_EN.pdf

¹² Potiče Vladu Bosne i Hercegovine da koristi rodno osjetljiv jezik, da usvoji jasnu definiciju rodne ravnopravnosti i, u sklopu procesa revizije Ustava, zabrani direktnu i indirektnu diskriminaciju u Ustavu. (ur.)

i pokušava demistifikovati sam pojam promjene ustava, jer su višegodišnjim korištenjem ovog izraza sa isključivo negativnom i ratnohuškačkom intonacijom, političke elite uspjele stvoriti otpor i strah od samog pomena ovih riječi. Na taj način uticale su na opšti stav da su stvarne ustavne promjene nemoguće i da otvaranje ovog procesa ne bi donijelo ništa dobrog građanima/kama.

S obzirom na to da je Ustav BiH dio mirovnog ugovora, izrađen je i usvojen bez učešća građana/ki Bosne i Hercegovine i bez primjene procedura koje bi mu dale demokratski legitimitet, Ustav nikada nije bio shvaćen kao dokument koji pripada građanima/kama, kao alat koji bi građani/ke mogli unapređivati i putem kojeg bi mogli kreirati i razvijati društveno političke odnose. Već 25 godina Ustav BiH je potpuno otuđen od onih čije živote, slobode i prava reguliše.

Ono što je trebalo biti samo početak neophodan za funkcionisanje države u miru i materija koja će se nadograđivati u skladu sa razvojem društva i međusobnih odnosa, postalo je sredstvo čijim sadržajem i tumačenjem političke elite manipulišu. Na Ustav se ne gleda kao na dokument koji je baza za početak jednog realnog građanskog diskursa i koji odgovara na osnovne interese, zahtjeve i potrebe građana/ki nego on, nažalost, često služi kao kočnica napretku zemlje ka integracijama EU. Bez stvarne političke volje za promjene, proizvoljnim tumačenjem ustavnih odredbi s ciljem održavanja nefunkcionalne države i statusa quo koji odgovara i isključivo štiti vladajuće partije, građani/ke ostaju zatočenici ovog i ovakvog Ustava.

Međutim, i u ovako naizgled bezizlaznoj situaciji kada su promjene ustava u pitanju, članice Inicijative se suprotstavljaju ustaljenom narativu i ne žele prihvatići da u jednoj, načelno demokratskoj državi, građani/ke ne mogu ostvariti sva prava garantovana Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, da o životima svih nas koji živimo ovdje odlučuje samo nekoliko političkih lidera te da najveća marginalizovana većina u BiH – žene – budu i dalje skrajnute, neravnopravne i diskriminisane. Jedino Ustav koji bude prostor koji unapređuje odnose muškaraca i žena, daje jednak prava svima i bude ustanavljen za ljude i o ljudima, a ne isključivo konstitutivnim narodima, može definisati BiH kao stvarnu demokratsku državu.

Povodom obilježavanja 25 godina od potpisivanja Opštег okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, Inicijativa Građanke za ustavne promjene upućuje*

apel

Potpisivanje Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine označilo je kraj oružanog sukoba i istovremeno, jednako važno, ucrtalo oblik, uređenje i funkcioniranje države Bosne i Hercegovine.

“Priznajući potrebu za sveobuhvatnim sporazumom radi okončanja tragičnog sukoba u regiji” ovaj mirovni sporazum je označio početak negativnog mira u Bosni i Hercegovini. Iako je vojni zadatak bilo okončanje oružanog sukoba putem uspostave vojne sigurnosti, ovaj zadatak je bio i bitan uslov da se uspješno provedu civilni aspekti mirovnog procesa, koji su garant trajnog mira u zemlji.

Danas, 25 godina poslije, vidimo koliko je nefunkcionalan sistem određen Ustavom BiH, odnosno Aneksom broj 4 Dejtonskog mirovnog sporazuma. Ovaj konstitucionalni akt *sui generis* je zamrznuo konflikt i zacementirao temelje za etničke podjele, zarobljenu državu, okvir za separatističke zahtjeve. Dok se država pokušava održati povezivanjem odvojenih etnija, dotle se svaki građanski zahtjev marginalizira, potpuno ignoriše ili odbacuje. Svi diskursi o promjeni ustava se svode na konstitutivne narode, paritete i entitete iako su potrebe građana i građanki mnogo šire od prava da se nacionalno odrede. **Država u kojoj živimo je država etničkih grupa, ne građana i građanki.**

Danas, 25 godina poslije, mi – građani i građanke – svakodnevno vidimo i osjećamo da ovakva situacija nije donijela i neće ni donijeti nikakav napredak ni dobro, naprotiv. Besramna diskriminacija ‘ostalih’ u izbornom procesu, utemeljena u ustavu, prošle godine je obilježila 10 godina neimplementacije prve odluke Evropskog suda za ljudska prava (predmet Seđić-Finci protiv BiH), iza koje su uslijedile i druge. Sve redom protiv BiH, sve redom ignorisane od bh. vlasti govore o (ne)postojanju volje vladajućih da priznaju prava i slobode onima koji nisu ili ne žele pripadati nekom konstitutivnom narodu. Promovisanje principa etničkog glasanja, koje se aktivno zagovara, ozbiljno će derogirati aktivno i pasivno pravo ‘ostalih’, **čineći ih ne-građanima a državu gurnuti dublje u etničke enklave.**

* Koordinirajuća organizacija: Helsinski parlament građana Banja Luka www.hcabl.org

Danas, 25 godina poslije, individualna, ljudska i građanska prava ne mogu više biti na čekanju samo zbog toga jer etnonacionalistička politizacija uslovjava ili zaustavlja svaki pokušaj progresivne ustavne reforme. Politički dogovori i rasprave koje vode nacionalističke i ekstremne politike i stranke o budućnosti BiH vode se u zatvorenim prostorima, u kojima građanski zahtjevi nemaju pristup niti su uključeni. Sve ovo ozbiljno **produbljuje podjele i udaljava BiH od perspektive Evropske unije**.

Ovim apeliramo da u svojstvu onih koji imaju uticaja:

1 Insistirate na zaustavljanju napada na BiH kao cjelovitu državu.

Separatističke tendencije jačaju, prijeteći novim ratovima i potičući mržnju. BiH je država svih njenih građana i građanki, koji zaslužuju život bez bremena prošlosti i oslobođen straha od novih sukoba. Region zapadnog Balkana je ranjivi i ove tendencije mogu potaći dalju nestabilnost. Ne smijemo dozvoliti manipulacije nacionalističkih stranaka unutar BiH i prema njoj.

2 Potičete očuvanje demokratskih načela, u čemu međunarodna zajednica ima ozbiljnu ulogu.

Pregovori oko Dejtonskog mirovnog sporazuma, provedba, tumačenja i izmjene Ustava su u rukama vladajućih nacionalističkih stranaka. Promjena iznutra je čvrsto ograđena zidom ličnih i nacionalističkih interesa. Građansko društvo u borbi za demokratiju stoga mora dobiti i podršku izvana, koristeći procese koji ovu državu trebaju staviti na čvrste demokratske noge. Ovo je moment za ozbiljno podsjećanje na to, uključujući rješenja koja će omogućiti stabiliziranje države i razvoj građanskog društva.

3 Podržite građanske inicijative za izmjene Ustava i omogućite građanima/kama da prvi put uspostave 'vlasništvo' nad Ustavom.

Ustav BiH, kao dio mirovnog sporazuma, jeste osigurao integritet države, ali njime nije ostvarena društvena kohezija. Ovo je Ustav iz nužde: nije počivao na saglasnosti suverenog naroda, nego je bio rezultat međunarodnih pregovora. Stoga se postojanje utemeljenih i legitimnih

zahtjeva građana i građanki za izmjene Ustava mora uvažiti i provesti. Podsjećamo, bosansko-hercegovački građani i građanke su ti koji stupanjem Ustava na snagu njime i raspolažu. U BiH već godinama postoje zalaganja i zahtjevi za provedbu odluka Evropskog suda za ljudska prava povodom diskriminacije u izbornom procesu, te zahtjevi naše Inicijative – zahtjev za prisutnost, identificiranje, priznavanje žena unutar Ustava ne samo kao pojedinaca i pojedinki već i grupe, želeći jednak tretman u pravima (i njihovu garanciju). Nužno je podržavanje građanskih zahtjeva da bismo obezbijedili državu kakvu građani i građanke žele, a ne kakvom je za nas kreiraju retrogradne i štetne politike.

Naš apel je odraz naše dugogodišnje borbe za ravnopravnost u društvu, državi i Ustavu. Nakon 25 godina, Dejtonski sporazum i Ustav BiH su nepromjenjeni, a njihova različita tumačenja u skladu sa nacionalističkim interesima već godinama podržavaju demokratska prava i vode zemlju sve dublje u besperspektivnost i sve dalje od EU. Stoga apeliramo da u sagledavanju društveno-političkog položaja i izazova u BiH i oko nje uzmete u obzir i građane i građanke. Mi nismo nijemi u našim zahtjevima, ali zbog konstantne buke nacionalizma i govora mržnje, građanske zahtjeve se ne čuje dovoljno ili ih se utišava.

“Građanke za ustavne promjene” je inicijativa koja se zalaže za Ustav Bosne i Hercegovine koji će osigurati veću zaštitu ljudskih prava i sloboda, sa posebnim fokusom na rodnu perspektivu. Inicijativu su formirale aktivisti/kinje i organizacije iz cijele BiH, koji/e žele da ohrabre sve građane/ke da koriste svoje znanje, energiju i spremnost na uzajamno djelovanje i doprinose ispunjenju ciljeva Inicijative. Inicijativa okuplja 35 organizacija civilnog društva i aktivista/kinja koji kontinuirano rade na razumijevanju pojnova pola i roda, mira, slobode i ljudskih prava.

Više dostupno na:

<https://womencitizensforconstitutionalreform.wordpress.com> ■■■

25 GODINA DAYTONA: NAŠ NAJSNAŽNIJI PARTNER MORA BITI DEMOKRATSKO CIVILNO DRUŠTVO

Manuel Sarrazin*

Jako kompleksna organizacija države sa više razina vlasti je u osnovi trebala osigurati interese triju "konstitutivnih naroda". De facto je uvedena mogućnost veta koji do danas paralizira politiku, a time i budućnost zemlje

Ono što je na mene u Bosni i Hercegovini ostavilo najsnažniji utisak je angažman demokratskog civilnog društva. To su ljudi koji se usprkos svim otporima neumorno zalažu za demokraciju i za vladavinu prava, za pomirbu i pravdu, za naše europske vrijednosti. Štefica Galić na primjer. Ona je dojmljiva bosansko-hrvatska novinarka i aktivistica za ljudska prava. U bosanskom ratu je gđa Galić zajedno sa svojim suprugom mnogim Bosancima/Bosankama spasila život. Do danas razjašnjava ratne zločine. Ona objavljuje činjenice u regiji u kojoj se ratne zločince još uvijek slavi kao heroje i prerijetko ih se osuđuje kao počinioce zločina. Gđa Galić je uvjerenja da kritičko mišljenje i preispitivanje može dovesti do mirnog suživota u Bosni i Hercegovini.

Ili pak Sabiha Husić. Ona je direktorka organizacije za prava žena Medica Zenica. Skupa sa odličnim timom već više od 25 godina pomaže preživjelim žrtvama seksualnog ratnog nasilja. Usprkos napadima i odbijanju bori se za njihovo društveno priznanje i financijsku potporu. Gđa Husić je uvjerenja da bez suočavanja sa traumama i ratnim zločinima nema mira i pravde. Ili Irma Baralija, potpredsjednica Naše stranke. Gđa Baralija je 2018. podnijela tužbu Evropskom sudu za ljudska

* član Njemačkog Bundestaga, stranka Savez 90 / Zeleni

prava. U njenom rodnom gradu Mostaru, od 1993. faktički podijeljenom gradu, od 2008. nema lokalnih izbora – na veliku radost dviju nacionalističkih stranaka, koje kroz mnoge godine nekontrolirano drmaju. Sud joj je 2019. dao za pravo i potvrdio građanima Mostara ljudsko pravo na izbore. Stvaranje i sadržaj novog izbornog zakona daleko zaostaje za zahtjevom iz tužbe. U starom maniru je sklopljen dogovor između i u korist dviju dominantnih stranaka, civilno društvo i male stranke ostaju isključene. Gđa Baralija je uvjerenja da je prijeko potrebna država u kojoj za sve građanke/građane neovisno o etničkoj pripadnosti moraju važiti ista prava.

Bosni i Hercegovini je potrebno više zajedništva a manje suparništva

Štefica Galić, Sabiha Husić i Irma Baralija su za mene nositeljice nade u ostvarenje europske Bosne i Hercegovine. Zalažu se za zajedništvo, ne za suparništvo, za pomirbu, ne mržnju, za razjašnjenje, ne poricanje, za jednaka prava a ne etničku diskriminaciju. Za svoj angažman često plaćaju visoku osobnu cijenu jer ljudi poput Štefice, Sabihe ili Irme su i 25 godina nakon Daytonske mirovnog sporazuma još uvijek u manjini. Dnevno se bore da ih se čuje i prizna, za društveni i politički uspjeh radi bolje budućnosti njihove zemlje. Međunarodna zajednica, kao i predstavnici/predstavnice EU prečesto su ih, ako uopće, podržavali samo formalno. Na državnu potporu nisu se nikad mogle osloniti. Političke odluke i 25 godina nakon kraja rata ljudi donose uglavnom pod utjecajem straha, zbog ograničenosti, etnonacionalizma te zbog vlastitog kao i stranačko-političkog profiterstva. Više od toga: najviše rangirani političari i političarke još danas slijede nekadašnje ratne ciljeve: rušenje multinacionalnog i multireligioznog bosanskog društva – formiranje navodno etnički čistih područja.

Protestna šetnja žena u Mostaru, 8. mart 2020., CC-BY-SA 2.0

Dayton je donio mir i neupravljivu državu

25 godina nakon Daytonske sporazume postoji gotovo potpuna suglasnost o dvjema spoznajama: Prvo: "Dayton" je svojevremeno završio rat. Danas međutim znamo da odsutnost rata ipak nipošto ne znači mir. Drugo: "Dayton" je od Bosne i Hercegovine napravio neupravljivu i disfunkcionalnu državu. Zašto? Dio mirovnog plana je i sadašnji ustav Bosne i Hercegovine koji dijeli zemlju na dva entiteta. Republika Srpska, u kojoj dominiraju pravoslavni Srbi i Srpskinje, i Federacija BiH, u kojoj većinom žive Bošnjaci/Bošnjakinje muslimani/muslimanke i Hrvatice/Hrvati katolici. Poseban status uživa multietnički distrikt Brčko. Jako kompleksna organizacija države sa više razina vlasti je u osnovi trebala osigurati interes triju "konstitutivnih naroda". De facto je uvedena mogućnost veta koji do danas paralizira politiku, a time i budućnost zemlje. U posljednjem izvještaju o stanju vladavine prava Evropske komisije od oktobra 2020. stanje se opisuje ovako: "Ometanje pravne reforme od strane političkih i aktera unutar pravnog sistema potkopava uživanje građanskih prava kao i borbu protiv korupcije i organiziranog kriminala."¹ Ni u odnosu na slobodu izražavanja mišljenja zemlja nije pokazala napredak. A kakvo je stanje s mjerama koje se odnose na ključne prioritete (demokracija, vladavina prava, osnovna prava i reforma javne uprave) navedene u izvještaju o vladavini prava ("izvještaj Priebe")? Takoder: Ništa od toga.

Daytonski mirovni sporazum sadrži do danas odredbe suprotne međunarodnom pravu. Tako se pripadnici manjina, kao na primjer Romi i Romkinje ili Židovi i Židovke, ne mogu kandidirati niti za državno predsjedništvo niti za mjesto u Domu naroda, predstavničkom tijelu Parlamentarne skupštine. Ustav omogućava ovaku kandidaturu samo Bošnjacima/Bošnjakinjama, Hrvatima/Hrvaticama i Srbima/Srpskinjama. U decembru 2009. Evropski sud za ljudska prava (presuda Seđić-Finci) odlučuje da je bosanski ustav u sukobu sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, koja zabranjuje diskriminaciju na osnovi pripadnosti nacionalnoj manjini. Od tada se nije desilo ništa. Tako da ni 11 godina nakon presude građani svoje pravo da budu birani ne mogu ravnopravno upražnjavati.

etnonacionalizam – najveća zapreka za zajedničku budućnost

Vladajući etnonacionalizam prožima skoro sva područja života u Bosni i Hercegovini. Cementiraju se stare predrasude o neprijatelju pretežno kroz etnički podijeljeni obrazovni sistem i strankama bliske medije. Nacionalističke stranke zastupaju stav da je etnički identitet ugrožen u pluralističkom društvu. A prisila na pripadnost ide dalje: bez članstva u stranci vlastite etničke grupe je

¹ https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/bosnia_and_herzegovina_report_2020.pdf

Vladajući etnonacionalizam prožima sva područja života u Bosni i Hercegovini. Cementiraju se stare predrasude o neprijatelju pretežno kroz etnički podijeljeni obrazovni sistem i strankama bliske medije. Nacionalističke stranke propagiraju da je etnički identitet ugrožen u pluralističkom društvu. A prisila na pripadnost ide dalje: bez članstva u stranci vlastite etničke grupe je na primjer gotovo nemoguće naći radno mjesto u javnoj službi

na primjer gotovo nemoguće naći radno mjesto u javnoj službi, što ne dovodi samo do etničke fragmentacije u državnoj upravi. Uz disfunktionalnost, loše upravljanje i korupciju to dovodi i do toga da naročito mladi ljudi ne vide budućnost u Bosni i Hercegovini i godišnje deseci hiljada odlaze u pravcu Evrope. Zemlja riskira da izgubi čitavu generaciju.

Najnoviji primjer za daljnje cementiranje etnonacionalizma je izborni zakon za Mostar donesen uz posredništvo međunarodne zajednice, unutar nje i EU-a. U junu 2020. nakon uspješne tužbe pred sudom za ljudska prava donesen je novi izborni zakon koji je nakon više od 12 godina konačno otvorio put za lokalne izbore u Mostaru. Ali: samo su najveće dvije stranke, bošnjačka SDA i hrvatska HDZ pregovorima odredile novi izborni zakon, devet ostalih i zastupnici demokratskog civilnog društva su isključeni. Rezultat: etnoteritorijalno razbijanje grada. Tri izborne jedinice desno od Neretve kojima dominiraju Hrvati, tri izborne jedinice lijevo od rijeke kojima dominiraju Bošnjaci. Gerrymandering na bosanski način, kako je to nazvala dopisnica *Standarda* Adelheid Wölfel. Razočaranje aktivista za ljudska i građanska prava je s pravom veliko. Politički odgovorne osobe trebalo je pozvati na odgovornost za neodržavanje izbora, umjesto da ih se pusti da same odlučuju o novom izbornom zakonu, kaže Irma Baralija. Tužbom je htjela dati prave impulse za državu ravnopravnih građana/građanki – neovisno o etničkoj pripadnosti. Ali taj se cilj uvijek opstruira, kako iznutra tako i izvana.

zašto svi ljudi moraju biti jednaki pred zakonom

Pravni princip jednakosti pred zakonom pritom nije samo neobavezna norma, koju kao mnoge druge treba prilagoditi evropskom *acquis communautaire* (pravna stečevina EU-a). Princip jednakog tretmana je ključan u poimanju jednog društva kao građanskog. On podrazumijeva da legitimnost vlasti počiva na tome da konačna odluka pripada građanima. Oni moraju u istoj mjeri participirati u formiranju volje kao i u procesu odlučivanja a sudovi i vlade se prema njima moraju jednako odnositi, ako jedno društvo ima za cilj postići jednakost u ostvarenju životnih šansi svojih građanki i građana. Osnovno poimanje demokracije bazira se na principu jednakosti. Bez legitimnog

ostvarenja ovog principa u političkoj se stvarnosti ne može razviti demokratska kultura.

I zbog toga jednako postupanje i nediskriminacija predstavljaju osnovne dijelove evropskog ustavnog prava i evropskih ugovora. Oni su moćni i glavni argumenti u promišljanju pravno zaštićenih interesa i osnovnih prava u evropskom pravu i pred sudovima u Strasbourg i Luxembourg. Put u Evropu za Bosnu i Hercegovinu će biti moguć samo ako jasno ozakoni princip jednakosti u ustavu i u zakonima države kao i u glavama onih koji donose odluke.

Bosna i Hercegovina – beznadan slučaj?

Ne. Uvjerenom Evropejcju su zabranjene takve misli. Bosna i Hercegovina i čitava regija su dio evropske obitelji. Budućnost ovih zemalja leži u Evropi – čak ako im je do toga dalek put. EU je bila i bit će garancija mira. I ta garancija mira će se ostvariti tek tada kad i u Bosni i Hercegovini kao i u čitavoj regiji budu trajno zajamčeni mir, demokracija i ljudska prava.

Također je jasno: S većinom sadašnjih donosilaca i donositeljica političkih odluka nije moguća država koja ima budućnost. Milorad Dodik, bosanskosrpski član tročlanog državnog predsjedništva ne samo da ne priznaje državu koju bi trebao predstavljati, on negira genocid u Srebrenici i želi ujediniti Republiku Srpsku sa Srbijom. I u Federaciji Bosne i Hercegovine pokušava hrvatski nacionalist Dragan Čović od kantona kojim dominiraju bosanski Hrvati formirati posebno područje i priključiti ga Hrvatskoj. Dodik uživa političku podršku srpske vlade. Čović hrvatske vlade. Oboje je neprihvatljivo, kako za jednu postojeću članicu Evropske unije tako i za onu koja to tek želi postati. Revizionizam, negiranje genocida i veličanje ratnih zločinaca nemaju ničeg zajedničkog sa evropskim vrijednostima.

Moje nade su jako živo civilno društvo i također pojedine političke snage koje se zalažu za bolju budućnost države i koje žele kraj vladajućoj disfunkcionalnosti, jako raširenom etnonacionalizmu kao i korupciji i kleptokraciji.

demokratsko civilno društvo mora biti naš najvažniji partner

Bosna i Hercegovina je 2016. podnijela zahtjev za članstvo u Evropskoj uniji. Član 2 Ugovora o Evropskoj uniji glasi: "Unija se temelji na vrijednostima poštovanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokracije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava, uključujući i prava pripadnika manjina." Ove vrijednosti ne važe samo u Evropskoj uniji. One su univerzalne. One su naša zapovijed i zadatak. EU i sve njene članice bi stoga trebale snažnije podržavati ljude kao što su Štefica Galić, Sabiha Husić i Irma Baralija, ljude koji te vrijednosti žive.

Proces proširenja EU ima ogroman potencijal da puno snažnije i aktivnije nego do sad stane na stranu demokratskog civilnog društva u Bosni i Hercegovini i da izgradi zajedničku stratešku suradnju. Moramo iskoristiti taj potencijal! Financijska podrška EU ne smije nestajati u koruptivnom sistemu, već treba stići onamo gdje pomaže ljudima za bolju budućnost. Predstavnici civilnog društva moraju biti jače uključeni u svim vrstama pregovora, a prilikom realizacije se mora poštivati njihove interese. U budućnosti ne smije biti čisto stranačkih "dilova" kao u Mostaru. EU mora jače izražavati svoju formativnu volju. Demokratsko civilno društvo i politički akteri koji se zalažu za evropsku Bosnu i Hercegovinu moraju postati naši najsnažniji partneri.

Bosni i Hercegovini će biti potreban prerađeni "Dayton", reforma ustava. Odredbe koje krše međunarodno pravo hitno treba korigirati. Svaka vrsta etničke diskriminacije treba prestati. Novi ustav mora stvoriti pravni okvir za društvo koje obilježava pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, jednakost pred zakonom i pravda. Taj cilj ne može se ostvariti ni lako ni preko noći. Sa strane nacionalista će biti još pokušaja da podijele zemlju i učvrste etnonacionalizam. Ovakvim pokušajima ćemo se morati suprotstaviti mi i EU. Uz političku volju mnogo se toga može ne samo potaknuti nego i ostvariti. Krenimo. Borimo se za evropsku Bosnu i Hercegovinu baziranu na jednakim pravima za sve. ■■■

